

IVAN PREGELJ

V SENCI Z ÔNKRAJ

Janez Kováčič, po domače stari Lovrič niz Most na Tolminskem, je bil dobro dolgo znan kot človek svojega obraza. Ni pa lehkó povedati, ali je bolj hotel sam, da bi bil videti čudaški, ali pa je v resnici bolj bil. Njegova žena Ana Carlijeva, domá pri Domínu, bi bilá utegnila marsikaj povedati, kaj je biló prav za prav z njim, zlasti ko je postajal čim stárejši s tem odljudnejši, soldaško samopriden, trd, trmast, grčavo svojeglav. Zdaj bi biló možu sto in petnajst let, pa leži že nekajkrat prekopan dobro štirideset let pri Svetem Mavru. Bog z dedcem! Strašit ne hodi. A bil mi je stari oče in za vse na svetu se ne morem znebiti čudne tesnobe, da hodim po svetu močnó v tej senci z ônkraj...

Njegov oče Lovrenec da je tržil s soljó in ga s trinajstimi leti peljal v Cvelóvec, da bi se privadil nemškemu. Z dvajsetim letom da so ga potem pobrali k vojakom in da je služil v Dalmaciji, v Trstu in Gorici polnih osem let. Sedem in štiridesetega da se je vrnil s kaprolsko sabljo in v soldaški monduri pa našel mrtvo mater v hiši. Nató da se je prêcej nekaj mesecev otepal z gosposkimi v Tolminu in z občinskimi na komuni, ki da so ga dolžili, da je prav za prav dezertiral, in kakó je povedal občinskemu Arnacu, ko je prišel ponj: da se ne boji in ne skriva, ki da je po pravici odslužil ves svoj čas, a da imá tudi ponoči sabljo poleg sebe in se ne bo pomišljal, ali naj udari, pa če jih pride tudi pet nadenj... Bog z zadevo iz leta sedem in štiridesetega, s sabljo kaprolsko in monduro, s strahovanjem občinskega možá in z materjo na mrtvaškem odru, ko se vrne sin! Mordà je biló vse res, kar je pravil, mordà je tudi kaj po svoje obrnil in olepšal, zakaj obilno se je bahal s svojimi vojaškimi doživljaji. Priznal je n. pr., da je šel skozi palice, ker je togotno vrgel svojega majorja na tla, mu pokleknil na rebra in po nesreči zmel zlato uro. Ko se je razneslo po nekem Zalaščanu, ki je služil z njim, da je šel prav za prav skozi šibe, jih je trdovratno tajil...

Živó se še spominjam, kakó je bil neke nedelje proti večeru posebno zgovoren. Morda je tisti popoldan prej kaj pil: kar hahljala je

priповest iz njegovih ust. O generalu Žulaju, kakó je cesarju vojskó zapravil pa se Lahu za denar podal; o sebi, kakó si je kaprolsko čast prislužil, ker je znal moško povedati, kakor gre, po nemško, po laško in po hrvaško; o tem, kakó so ga kot kaprola poslali nad nekega gosposkega dezenterja, naj ga ulovi in prižene v kasarno; kakó je šel, ga našel domá v mestu in sta se bridkó dolgo menila pri zaprtih vratih, oče, naj mu odpre, oni, da ne bo in da se živ ne bo predal, in je moral res vdreti k njemu, pa ga našel obešenega. Nekoč da so ga pred vso kompanijo pohvalili, ker je dva moža iz morja rešil.

Slišim, kakor da sem včeraj, in verjamem, kakor sem verjel, da v vsem tistem Trstu ni biló mimó njega človeka, ki bi bil znal plavati in si upal skočiti v morjé potapljajočim se na pomoč.

Prvikrat ga čujem govoriti o tem, pa hočem vedeti vse:

»Oče, povejte! Kakó ste rešili? Ali z barko?«

Mož mencá in momljá s svojimi brezzobimi čeljustmi, da je že prêcej nekaj časa postajal tam pri morju pa gledal, kako se neki pobje izvirajo po nekakšnem ogrodju; pri priči da so zgrmeli z deskami vred v vodó. On pa za njimi. Dva da je izvlekel živa, po tretjega pa da ni maral več, pa če mu je tudi neka gospá srebrn goldinar ponujala.

Otroško sem radoveden:

»Oče, zakaj pa niste skočili še po tistega? Ali ste se bali?«

Dedec me pogleda osuplo:

»Hentaj otroka! Kakšno zine!«

Mar ni imel opravka pa nadloge dovolj že s prvima dvema, preden ju je za lasé ujel in imel na suhem.

»Zakaj za lase?«

Takó pač, da ti tak človek blizu ne more, ki se te v smrtnem strahu takó oprime in oklene, da ne moreš geniti ne z rokami ne z nogami pa te povleče ko kamen s seboj na dno.

Vprašujem sočutno, sam ne vem, kako:

»Oče! Ali je potem utonil?«

Tri klaftre globoko da je ležal čisto miren na dnu, preden so ga čez dobro uro izvlekli.

Tiste tedne prej smo otroci ogledovali v mrtvašnici pri Svetem Mavru nekega starega tolminskega ovčarja, ki so ga bili potegnili iz vode. Vso glavo je imel kakor z drobnim kladivom razbito.

Zató se mi utopljenec ne smili, bojim se ga. Hudó mi je zaradi očeta pa dejem:

»Oh, oče! Pa da niste mogli ponj!«

»Za goldinar, je-li?« zarenči mož, me spusti iz rok in je ves mrk. Nobene ne reče več, vstane in gre...

Pa je tam pri nas takó, da je vodé okrog in okrog na pretek, v Soči in Idriji. Pa ne vem, da bi bil mož kdaj šel vanjo. Kakor da ni znal plavati. Tudi takih drvá, ki potonejo, ko jih plavijo, in po katere smo se otroci in odrastli potapljali kakor race, ni nikoli vlačil domov. Še drobilja redko, ki obleži po povodnji pri kraju...

Preden pa nadaljujem, kaj in kakó je biló s to zadevo poslej, naj postavim moža v tisto njegovo ozadje, brez kakršnega si ga sploh ne morem ne misliti ne živó predočiti. Utegne pa kdo reči, da s tem zahajam med prav tiste naše spominarje, ki sem jih nedavno kaj poredno in strupeno smešil. Mar mi, kaj kdo poreče! To vem, da bi mi biló laže pisati povest, ki kakor da se ni primerila meni samemu in v nekem dasi neznatnem, a prav močno resničnem času in kraju. Hočem reči, da mi je neskončno teže najti prav temu neznatno resničnemu kraju in času pravi izraz, namreč edinstveno verni in slovstveno polni posnetek. Takó blizu imám namreč pred očmi, da vem komaj, kaj vidim: z otroškimi očmi in s strašno preizkušeno ljubeznijo štiridesetih let nazaj, brez upa, da bi videl še kdaj...

Ozadje njegovo torej: Lovrčeva hiša na mostu, h. št. 25! Zapisano imam, da sem se v njej rodil, pa ni res. Sem iz dolnjega konca vasi pri Jermolu, kjer sta mi starša sprva gostovala, preden sta se preselila na materin dom v gornjem koncu, na svoje. Tam sta užila nekaj let mèdle sreče, imela za menoj še troje otrok, se začela nató ihtiti, piti žganje in šla okoli devetdesetega leta kmalu drug za drugim k Svetemu Mavru. Takó sem ostal z mlajšima bratoma — sestra je bilá kmalu po rojstvu umrla — staremu očetu pa stari materi na ramáh, v hiši, ki mi je bilá prešlá medtem kot najstarejšemu sinu v last. Ta hiša! Saj me še zdaj boli, ko je že davno ni več, če se le spomnim nanjo. Stala je prečudno značilno vzdolž v bregu pod Kukom, s pročeljem ostró v zapad, podprta na dolnji strani s prizidkom. Starinska, mahedravo siromašna, da se Bogu usmili, z nekaterimi vidnimi ostanki nekdanje stare plemenitosti. Zidal jo je namreč neki duhovni gospod za svoja stara leta. V podstrešju je biló lahkó videti, da je bilá sprva krita s skriljem, a da so jo pozneje nekoliko vzdignili za strmo slamnato ostrešje. Tako je slonela razmeroma visoko nad vasjo v strmini, izpostavljena vsem hudim uram od zapada in juga, da so ji trgale streho in plašile do obupa nas otroke v njej ponoči, ko se poletne nevihte v tisti kotlini ne utolažijo od mraka do zore, kar bi utegnil potrditi kot očividec sam slavni prirodoslovec in starinar Wirchow. Brez globokih temeljev položena nenaravno poševno v breg, je bila prostor za skromno družinico z gorenjo pritlično, črno sajasto kuhinjo, z izbo in kamro nad hlevom in kletjo, kjer je neugnano rastel po stenah soliter. Rekli so, da žene zaradi solí, ki je z njo tržil prvi Lovrič. Mendà je le zaradi vlage, ki je za pomladnih dni slišno žuborela pod temelji. Kakor je takó hiša nekam slonela v bregu, je bil tudi svet pred njo in nad njo močno nagnjen in se je ustalil šele kakih dvajset korakov onstran ozke ravnice »na tnalu« v močnem, štirikotnem zidišču z majhno sobo, ki smo mu rekli turnič. S spominom na ta turnič mi prav za prav stoprv stopa stari oče v polno zavest.

Vidim ga v sto gubáh, s suhimi brezzobimi ustnami, z živimi očmi, gladkó obritega, koščenega in tršastega, kako s krivačico prirezuje skorjo kruha, da jo more prežvečiti. Sedi na peči, se majè enakomerno

naprej in nazaj, poslušá molče, kaj pravi zet, zine preudarno in počasi. Kar vidi se, da hoče, da bodi njegova beseda zadnja pa prava in da ne trpi ugovora. Pa je pozimi. Na vasi orjejo sneg. Koliko moških neki da gre v sneženo barko, da zajame dovolj globoko, a da morejo konji še potegniti. Pa je zet svojeglav, a stari oče trmast. Mladi se ihti, Modrejčan tak jezljivi in krojaški, stari pa je strupen. Zdajci zet, kdo je gospodar v hiši. Naj pa gre stari, če mu ni prav. A stari počasi s peči, da ga bo zet še klical nazaj. Pa k svoji ženi: »An'ca!« Kaj neki bi rad? V turnič da se preselita. Stara mati v jok in besede. A onstran v kamri otročniška snaha, njiju hči Mica, da naj že bodo mirni, da bo vstala, pa če je bo takoj konec. Nihče je ne sliši in že je stopila bosa, napol odeta in vsa slaba med prepirljivce, med očeta, mater in moža; več in joče presunljivo in se zgrudi...

Takrat sem bežal iz hiše in tulil in se jokal bos v snegu in mrazu v prvi mrak in prve zvezde, dokler me ni našel stari oče. Slišim ga, obraza mu ne vidim. Ne kolne, ni znal nikoli, a bevška po svoje, reži, kar laja in me potisne neusmiljeno trdó v hišo.

Poslej ga dolgo ne videvam več v hiši. Mož je trmast, vso božjo zimo prezeba v turniču brez peči in ognjišča. Le skrivaj ga morem iskati in ga najdem. Sprva se mož potaji, ko ga kličem, potem spregovori, postane precej prijazen, a vrat mi ne odpre. Kar pa me začne zgrda poditi. Nič ne vem, kako je nekaj let pozneje prenesel smrt svoje druge hčere, ki mi je bilá mati. To pomnim, kar mi je stara mati pozneje povedala: kakó je po svoje rad imel prvo, ki mu je z desetim letom umrla za davico. S sedmim letom da se je otrok takó ustrašil pred cerkvijo nekega psa, da je kakor slep bežal in padel pod zid pri Sirku in si prebil glavo. Mož da je kar besnel; hotel da je pretepsti otroka, ki ji je medlel v naročju, a nato njo sámó, takó da se mu je morala skriti. Lobanjo te svoje hčere da je pozneje spoznal, ko so otroku prekopali grob, in jo vzel s seboj domov. Nekaj noči da se je uboga žena brez spanja prestrahovala zaradi tega v hiši, pa mu morala zagroziti, da mu pojde od hiše, preden je vzel mrliško kost in jo zanesel nazaj med grobove. Če jo je. Slišal sem praviti, da je ni pokopal na posvečenem svetu, marveč na svojem polju, ki smo mu rekli Brice.

Brice... mala Brda, kakor je razlagal rojak mi niz Modrejce. Štefajev gospod, profesor Andrej Kragelj. Dobrih dvajset minut je biló zdoma poti tja gori, pa najsi, da si šel proti Svetemu Mavru, čez Mirišče ali pa mimó Pečana po cesti. Bogvedi, kako, a tudi tisti naš svet je ležal v bregu. Proti severu ga je zaslanjala dolga, nenavadno visoka in z leščevjem porastla groblja kakor okop. V južni prisojnosti je nekoč rodila vzdolž te groblje vinska trta, ki je izumrla nekam tedaj, ko sem začel prihajati k zavesti. Pomnim še zadnje poganjke in če se ne motim, celó zadnji grozd z nekakimi velikimi, rdečimi jagodami. Poslej poznam Brice, kakor jih je podolgem in počez prekopal stari oče in umeril v dvoje ravnih pasov, drug nad drugim,

ločenih med seboj s strmo grivo. Gorenji rob je zasadil s plemenitimi črešnjami in divjakami, spodnji z lipami. Pa je črešnje, divjake in lipe prečudno klestil, tako da jih je dognal silno visoko kakor smreke, z medlim košem na vrhu. Vidim ga, kako pohaja po vozniku s krivačem, pritrjenim na visoko prekljo, in oprezuje najmanjši poganjek na deblu. Nekoč sem mu po otročje olupil za prst na široko še mlado divjako. Kdor ve, kaj je češnjev les in kako prijetno je lupiti tako mlado drevce, bo umel tisto mojo nesrečno slò. Stari oče me ni. Planil je nadme kar z motiko in bi me bil gotovo udaril, da mu nisem prav zadnji čas ušel v Pečanov sirk pod spodnjo grivo. Odtam sem ga dolgo oprezoval, kako je rano na drevesu pregledoval, renčal sam s seboj in potem drevce lepo obvezal in še s trnjem ogradil. Ko sem doraščal in postal močnejši, me je jemal po drva v »mejo«. Tam sem videl, kako je s podobno ljubeznijo gojil mèdle svoje buke, ki jih je imel bajè preštete do zadnje...

Bog z njimi! Zdi se mi, da ga danes umem! Da ni ljubil prirode, da se mu je rastlina smilila le zato, ker je bilá njegova last. Da je hotel biti vsaj v tej svoji lasti, v zemlji in drevesu sam gospodar, ki mu v hiši spričo mladih in svojeglavih ni biló moči in ker živine ni gojil. Živine ne, pač pa je imel mene, me ljubil in strahoval po svoje in se mi vtisnil v dušo in življenje kot nekaka usoda. Bogve, da hodim v njegovi senci, kakor z ônkraj. Prej pa se je zgodilo še to in drugo, preden sva vzela slovo, da se v življenju še zdaj pa zdaj srečava in iščeva...

Po svoje izvirno, kakor da se sam mečem s Čargovim Francetom, s Pucarjevim Andrejčkom, s svojim mlajšim bratom — Bog mu daj dobro! — ali z Jurijevo Mičico, sem povedal v šoli zgodbo o Kajnu in njega bratu, ki se mu imena ne upam prav sklanjati. Bilá je moja prva rapsodija in pomenila mi je. Domači kaplan je postal pozoren name in nekaj tednov pozneje obljubil umirajočemu mojemu očetu, da se bo zavzel za mé. Bog z dobrotnikom! Prejel je svoje plačilo in priznanje! Takoj so ga obrekli, da se me je usmilil, ker mu je bilá moja rajna mati — prijetna...

Biló je v letu, ko so me birmali in teden dni po malem Šmarnu, ko je na Menjgorah romarski shod. Z Menjgor mi je stara mati pokazala, kod pojdem v šole, da bom kdaj duhovni. Duhovni biti, so mi rekli poredneži tiste čase prej, da se pravi mašo peti, goldinar služiti vsak dan, piti vino in jesti piščance pa biti zaprt in sam. Domače učiteljeve hčerke so me mesec dni prej naučile nekaj nemških črk. Očetovo znanje iz Cvelovca in od vojakov je biló namreč popolnoma odreklo. Takó pripravljenega in opremljenega, v cajhasti birmanski obleki, s trdim, okroglim tolminskim klobučkom, z eno belo srajco na sebi in prvimi sviticami, me je sprevel tiste dni v septembru leta 1892. stari oče na pot v Gorico.

Vstala sva prêcej zgodaj, takó da sva bilá ob polu sedmih, ko je zazvonilo pri fari k črni maši, že za Kozmericami. Ko kreševa počasi navzgor proti Selom, ali ne stoji pred hišo ob poti tisti Poklonarjev, ki se ga je vse balo, kadar je razgrajal pijan po vasi. Tisto jutro je bil trezen in se mi je zdel prečudno neznan v svoji pohlevnosti. Govorita po domače z očetom, pa me vidi mož, da zijam v bližnjo češpljo. Le stopi tja, jo potrese, pa naj naberem, da bom imel po poti kaj za žejo. Še se obotavljam pa me mož s prešernim smehom ujame in vzdigne, pa da bi lahkó deset takih fajmoštrov:

»Otròk! Se me bojiš, je-li? Le se me, kadar sem živál! Zdaj sem trezen pa človek!« In nabere sam sadja in mi ga namaši polne žepe. Potem pa me pozabi in mirno k očetu, da bova težko zmagovala pot, ki da bo vroče. A oče s svetlim uverjenjem, da osem ur poti ni take sile, da bova pa počivala, če se kje ne obesiva na kak voz. Tako se poslovimo v božjem imenu pa hajdi dalje čez Poklon. A češplje? Na Selih sem se jih lotil in na mostu Pod Seli, ko sva prešla potok Ušnik, sem vrgel zadnjo peščico v vodó...

Pol ure pozneje sta naju z očetom dotekla na cesti proti Ročinju dva mlada duhovnika. Prijazno povprašata kako pa kam. Oče odgovori nenavadno skromno — tudi njega prevzema tujina! — onadva pa vedro, da sta že s Kranjskega peš na potu. Preideta, ko sta mi stisnila vsak srebrno šestico v rokó. Oče pa majé z glavó za njima, ne more razumeti, da hodita peš, in se muči po svoje. Jaz se še dandanes! Za vse na svetu bi rad vedel, kdo sta bilá gospoda, pa četudi bi bil pri-krajšan za mèdlo vero, da je bil eden med njima F. S. Finžgar in drugi sam... dr. Krek.

Medtem z očetom naprej, vsak po svoji strani ceste. Pa me začnó obhajati težke slabosti. Nesrečno sadje! To sem štirikrat ali petkrat do Ročinja jadir do mile nesreče grčavega očeta, ko sem počepal kraj poti in prišel nato okoli poldne ves bolán in zelen od slabosti pred Kanal, kjer sem prvič prosil očeta, naj se vrneva...

»Saj sem rekel,« je napol zarenčal, napol zastokal stavec. Sedla sva kraj ceste in dobro dolgo molčé počivala.

Da se nama bodo krave smejale, če prideva takó nazaj, godrnja oče sam zase, a nató nejevoljno, da je vsako uro voz na cesti, le kadar ga čakaš, da ga ni. Potem proti meni, nekam nejeverno in neodločno, da je v Kanalu splaz na poli pota in kje neki sta že tista dva gospoda pa če bosta hodila res vso pot peš.

Tako sediva v solncu, ki nama obema dobro deje, v opojni sijajini blagoslovljéno lepega dne in v uspavajočem šumotu zadnjih škržátov. Visoko za nama že so Avče z Marijo v snegovih, pred nama je sivó zidovje Kanalsko z visokim zidanim mostom preko vodé.

Zdajci se oče prelomi iz svoje toposti in obrne k meni:

»Če še kaj moreš, otrok!«

Takó čudno pohlevno dober mu je glas. Ne morem ugovarjati, ne smem.

»Morem, oče! Pójdiva!«

In sva šla in hodila še štiri ure tisti dan. Šele pod Desklami, že blizu Plaví pod znamenjem, kjer zavije pot na Sveto Goro, naju je dotekel neznan tolminski prevoznik in naju vzela na voz...

Dva dni pozneje je hodil starec samcat vso tisto pot nazaj. Šteje dedec in šteje vso pot, kakor so mu v mestu povedali, česa vsega mi bo še treba mimo hrane in stanovanja, ki ga bom imel zastonj: štiri srajce, vsaj tri pare svitic, pet parov nogavic, šest do osem žepnih rut, krtačo za obleko in dve za čevlje, bukve, šivanko, nit, denarja za plajbese in tinta... Šteje mož in šteje in ne ve, komu bo povedal in kje bo vzela. Pa govori sam s seboj, ali je vsegà tega treba; domá naj bi bil ostal otrok. Mar ga ni dvakrat, trikrat s solzami rotil, naj se vrneta, naj ga vzame nazaj s seboj...

V Kanalu stopi starec v krčmo in popije četrto vina pa pomaka vanj belega kruha. Do Ročinja je nató nekam mahedrav in zaspan. V Ročinju vrže kar zviška vase merico žganja, da bo laže zmagal še zadnjo pot. Pa je kmalu ves ubit in ves v žalostnem štetju: srajce, svitice, pet parov nogavic, krtača za obleko, brisalka, bukve, plajbesi in tinta... A otrok je prosil in prosil, naj ga vzame nazaj s seboj...

Kraj ceste potoglavi starec pa išče. Išče prečudno zvedávo, pogleduje pod vsak grmič in najde.

»Poklonarjeve češplje... Tu je sirota počenil v četrto...«

Nató samemu sebi, trdó, kakor kaprol prostaku:

»Lovrič, Ivanec! Ni bilo prav! Otroka bodo š t r a f c a l i!«

Pa zopet išče, najde zopet še enkrat, še dvakrat:

»Češplje, Poklonarjeve...«

Potem hodi togo, dolgo, kakor v mraku. Nepoznana bolečina ga paše krog ledij, mu lega v mozeg, da je ves trd, če le za trenotek postane. Kakor da se je pretrgalo v njem, v hrbtenici. Ves je v mislih sam s seboj. V hrbtenici! Saj se je lahko pretrgalo. Zaradi šib, ki je moral skoznje. Pa ne mara, da bi ga bolelo. Krčeviteje stopi, po soldaško, uporno:

»Galjoti! Kdo jim dajè pravico, da štrafcajo?«

A se otrese duševne bolečine, kakor se je telesne: noče biti dober. Samemu sebi se čudi, zakaj se mora smejati. Ne verjame, a se sliši. Smeje se, kakor da je pijan. Vidi, kar je skoraj pozabil. V Trstu pohaja ob morju. Trije so padli v vodó. Mar mu je skočiti dvakrat zapored z brega pa ju potegniti za lase na suho! Le kako, da po tretjega ne mara in ne mara? Marveč gleda topó tisto žensko, ki vpije in joče in mu ponuja srebrn goldinar...

Kaj je leglo starcu na oči, da so se mu prečudno razširile in da zijá in zijá in ne vidi, da stoji na Poklonu, in se ne pokriža po stari navadi, ko je zagledal domačo faro in cerkev? Stoji in vidi: tri klaftre pod vodo leži pob ves miren kakor riba. Ni maral ponj, zdaj je prepozno.

Znova ga opaše bolečina v pasu, potoglavo se požene naprej po potu. Hodi kakor v mraku, v čudni senci, ki je padla predenj od kdovekje. Muči se z odgovorom, ki ga ne najde:

»Ivanec, Lovrič! Ali je prav? Da nisi hotel! Da ga bodo štrafcali otroka, ki je prosil in prosil, da ga vzemi s seboj nazaj...«

Janez Kováčič, po domače stari Lovrič niz Most na Tolminskem, je živel poslej še eno leto. Pa je hodil to zadnjo pot še samotneje kot prej: soldaško samopriden, trmasto zaprt sam vase, režav in neznansko odljuden. Šele v juliju tistega leta pozneje sem ga videl za kratko. Našel sem ga v postelji. Ležal je že dober mesec s trdim, odmirajočim hrbitiščem. Vrv so mu pripeli pod nizki strop, da se je mogel privzdigovati in obračati. Ne vem, ali je hudó trpel in kako je prenašal. Nekaj tednov pozneje so mi povedali, da je umrl. Bil mi je že takó daleč, da nisem bil žalosten.

Njegova žena, moja stara mati Ana, ga je preživela za deset let. Ves čas je upala, da bo čakala mojo novo mašo. Pa je ni, jo je prej zgaralo delo in siromaštvo, s katerim se je otepala, preden je poglela zadnji mesec mojih zadnjih srednješolskih počitnic. Prve tedne v septembru je še nekaj potoglavila po hiši, potem je pa obležala. Saj mordà ni hudó trpela, težkó ji je bilo le, ker ni imela nobene ženske roke v pomoč in se je nas z bratoma sramovala.

Meni je medtem zorel moj čas. Odločiti se je biló treba, ali v duhovski stan ali po svetu. Odločaj, če moreš! Čutil sem le, da moram v bogoslovje. Takó sem tópo vložil prošnjo za sprejem in šel k materi, da bi ji povedal. Našel sem jo, ko je spala. V tistem turniču.

Ležala je na hrbtu, kakor mrtva, z rokami sklenjenimi na odeji. Te roké! Danes se mi smilijo v tisti njihovi strašni nebogljenosti, vse slabe, zdelane, pokrite s pegami od starosti in bede. Tedaj pa sem bil mlad in preveč samoljuben, da bi bil sploh mogel še kaj drugega ljubiti mimo svoje slè in želje, da bi se mi bilo smililo še kakšno drugo bitje na svetu, mimo mene samega, ki sem se čutil za neskončno žrtev, ker mi je biló iti po dolžnosti in spričo gospodarskih razmer samó eno pot...

Vem, da tisti trenotek, ko sem stal ob speči siroti, nisem bil prav nič prevzet in da sem hotel sirotno ženico celó prebuditi. Zdajci se je zgenila nemirno in spregovorila, ne da bi odprla oči:

»Ivanec!«

»Tu sem, mati!« sem odgovoril trdo, da se je stresla in zdramila.

»Ali bi kaj radi, mati?«

Ona, kakor da me ne čuje:

»Sanjala sem...«

Ni dopovedala, kaj se ji je sanjalo, marveč je trudno umolknila. Šele čez nekaj trenotkov je vprašala, koliko je ura.

»Pol dveh bo proč.«

»Si že kosil? Ali ste jedli kaj dobrega?«

Vsak dan vsake počitnice leto za letom me je takó izpraševala, ko sem prihajal od obeda pri župniku domov. Sprva sem ji našteval, kaj smo jedli, pozneje sem se le molčé namrdnil, da je sama zase ugibala:

»Kaj neki drugega. Kakor po navadi, je-li? Juho, pražen krompir pa mesó.«

Tudi to pot je povedala takisto. Pa sem ji segel v besedo:

»Danes je biló bolj gosposko. Sva prošnjo naredila z gospodom za zeminar.«

Vidim jo, kako se je trudno zgenila in si pomagala pokoncu pa iskala z rokami k meni:

»Daj mi rokó, Ivanec!«

Krčevito me je ujela za desnico, soplá težko, sunkoma.

»Saj je prav, Ivanec! Zaradi ljudi! Že takó so govorili, da ne boš pravi...«

Odgovoril sem, da mi ni zaradi ljudi, marveč zaradi nje in gospoda fajmoštra, ki je ves čas to od mene pričakoval. Pa sem čutil, kako raste pritisk njenih rok.

»Zaradi mene, Ivanec?«

Žena ihti, a govori robato trdó, vsakdanje:

»Saj je prav, Ivanec, saj je prav! Z babami na svetu, saj ni nič. Če je grda, je ti ne maraš, lepa pa ima veselje le za svoj život. Boš videl, Ivanec! Neumna leta se obletijo, življenje pa ostane. Oh, moj Bog! Deset let sem štela pa upala. Zdaj vidim, da te ne bom čakala. Pa bi ti bilá tako rada pri spovedi povedala...«

Glas se ji je utrgal, bori se s samo seboj, kakor da jo obhaja slabost, pa pove odločno:

»Spremisli ga dedca, svojega starega očeta; le kaj mi je naredil, preden smo ga pokopali! Se da prevideti in obhajati pa se dva dni potem obesi. Jezus usmiljeni, kako sem se ustrašila! Pa sem zatajila, še pri spovedi, da bi imel cerkven pogreb. In zdaj veš še ti... pa boš zanj pa zame molil, ko boš pred oltarjem stal.«

Teden dni kesneje sem vzel od nje slovo. Takó je bilá oslabela, da nisem upal, da jo bom videl še kdaj živó. Nisem je videl niti mrtve. Smrt in pogreb so mi zatajili, da bi s tem bolj gotovo ostal v bogoslovju...

Pa se me prijemlje, čim sem stárejši, s tem bolj prečudna vera, da hodim v senci očetovi z ônkraj, v senci njegove smrti, ki je razumeti ne morem. A vidim, kakor da sem bil zraven: leži dedec brez moči v žarki vročini vélikega Šmarna, sam s svojo tegobo in bolečino. Okna so mu zastrli, da je v senci in polumraku. Mati je z otrokoma odšla v Brice. Pa opazi dvoje vran, ki se vreščé pripodite čez poljé od Svetega Mavra. Obide jo težka slutnja pa ukaže otroku, naj gre domov gledat, kako je očetu. Otrok pride, odpre narahlo v kamro. Ves je slep od solnca, nič ne razloči. Pokliče plahó:

»Oče!«

Pokliče v drugo, v tretje, oče se ne oglasi. Le grči nekje prečudno, a ne na postelji. Tedaj se otrok zboji, beži k materi in ji pove, kaj je videl. Mati pridivjá domov, plane v kamro in najde očeta klečečega v kotu za posteljo. Odgrne okno in vidi. Stari si je zadrnil vrv krog vratú, da ga drži mrtvega pokoncu...

Janez Kovačič, po domače stari Lovrič niz Most na Tolminskem, moj stari oče! Ali je umrl v norosti ali otročji pameti? V zadnji svoji soldaški sli, da mu je kot cesarskemu kaprolu umreti pokoncu? V zadnji svoji grozi? Ko se mu je spovrnil tisti tržaški pob tri klaftre pod vodó? Ko si je osvestil tistega drugega pobiča, ki ga je pred letom sprevajal v svet? Kakó je od Pod Seli do Ročinja počepal pa ga potem zastonj prosil, naj ga vzame spet nazaj domov?

Ves slep sem od solnca in kličem in vprašujem:

»Oče! Zakaj vendàr?«

Kličem v drugo, kličem v tretje. Oče ne odgovori, ne pove. Ne na ljubezen ne na ihto! In takó mi bo hoditi do konca v tej senci, v tej nemi senci z ônkraj, v tem blodnem spominu nanj, ki je hotel živeti in umreti kot soldat, pa je bil mendà le ničemurno otroški — skaramuc s Tolminskega...

VIDA TAUFER

MRLIČ

Posije svit v mrtvo lice gospodarju,
ki mirno tam med svečami leži;
na nebu vstaja solnce z novo zarjo
in petelinji klic že vas budi.

Vso noč so se ljudje ob njem šalili
in pili žganje iz steklenih čaš.
Že snubci so se hčeri oglasili,
zanj pa je mrtev dom in kraj in čas.

Težkó zvonijo žalostni zvonovi,
počasi ga do groba ponesó,
spustijo vanj, zasujejo z zemljo —

Tesnó bo tam med ozkimi grobovi,
ko drobne ptice s tenkimi glasovi
pomladi nove pesmi zapojo.

VIDA TAUFER

SMRT

Smrt, o ti si plamen,
jaz gorim s teboj.
In kadar zadnja luč
mi pade z mrzle stene
in zadnja roža
v mojih rokah zvene,
bo tvoj obraz
še vedno bel in moj.

Ob vodi detelja zori in čaka tebe.
Ves dan šepeče veter bajke čez livade,
vso noč v vodo meče mesec sence mlade.
In ti stojiš in tvoja roka čaka...
in čaka vse do jutranjega mraka.

Povej mi, smrt,
boš nad menoj tako obstala,
ko sama v motni vodi bom veslala,
venela v vetru in iskala breg.

VIDA TAUFER

STARINAR

Ob poti za vasjo je črna koča,
starinar vaški je zdaj tam doma;
njegova govorica je tekoča,
nasmeh svetá na ustnah mu igra.

Kopal pod hribom stare je »mogile«,
prevrnil dosti težke je prsti;
njegove želje so se izpolnile,
nakit starinski našle so oči.

Zdaj ta nakit tako ponaredi,
da mislite, da je iz rimske dobe...
Hrani na steklo slikane podobe.

V temí, kadar naraščajo vse vode,
v rupi človeških ribic nalovi
in jih pošilja daleč iz vasi.

BOGOMIL FATUR

PREROJENJE

Še malo, pa bom spet spal
ob srcih teh jagnjedov in brez,
bom bleščavo nočnih nebes
kot mleko vase sesal.

Mesec mi bo kodral lase,
zvezdni jih prah srebrnil,
oblak, ves razkošen in živ,
bo igračka za moje roke.

Kot biser bo slast višin
pestrobarvila moje oko,
me spajala z materjo zemljó
bo spočetna prastrast korenin.

Najsvetlejši od vseh otrók
ne bom odprt ne trohnobi ne zlu,
kot v dobrem dehtečem snu
se bo sklanjal nad mano Bog.

Še malo, pa bom majhen do tal,
da se nato zravnám kot lok.
Še malo, pa se dopolni moj krog
in spet bom ob maternem srcu spal.

VINKO BELIČIČ

V MESEČINI

Na tvoje prsi sem glavó položil in z rokami
vabljivi stas ob svojega privil.

Ko gledam v polzaprte ti oči, ves poželjiv
drhtim, svežost telesa gorkega me mami.

V nemoč izginjava in mesec vstaja za gorami,
nad nama se belijo veje mladih sliv
in veter trosi cvetje. Vase sopem hlad vonjiv,
borim s teboj se in s pekočimi željami.

Ne, ne, zastonj si pravim, da je le telo
dekliško tvoje, ki me strašno pali
in hoče, da utonem v tebi z neusmiljeno boljó.

Ti si mi kot svetilnik ob obali,
jaz — brodolomec — skušam se oteti pred temó:
mordà ob tebi bodo me razbili vali.

VINKO BELIČIČ

NOČNA PESEM

Veter piha od cvetočih senožeti,
vrtno drevje v sunkih pošumeva.
Mesečina skozi okna sveti,
vse oblite so te stare, bele stene.

Jaz ne morem sred pomladnih vonjev spati.
Vročé, pôtné roke grabijo odejo,
iščejo krog sebe hrepeneče.
Zdi se, da nekdo ječi za vrati.

Ljubljena, v spomin se še ponoči
mi povračáš, kar sva se razstala.
Nočeš v srcu mi zamreti, plamen,
temveč me staliti v mladi moči.

Včasí mislil sem, da boš uteha,
 ko bom najbolj sam. Bilà bi mi v pogubo,
 vem. Zdaj rad bi le še smeha,
 v njem skopni naj ta poslednja žalost.

Mesečina skozi okna sveti
 na to svežo, belo, prazno postelj.
 Moj obraz hladi polnočni veter,
 ki prihaja od vonjivih senožeti.

JOŽA LOVRENČIČ

MEMINISSE JUVAT

Biló je, laik, kar »Novice« vzemi,
 ko so pri nas ljudje nosili zvence
 in milosti »očetove« jih sonce
 ožarjalo je in veličalo pred vsemi.

In še tako biló je, le verjemi,
 da so ozvončeni poznali lonce
 in vpili na vse kraje in vse konce,
 kako žrtvujejo se v domorodni vnemi.

Historia magistra — pa bi čudil
 se človek, da je duh starih tradicij
 tako zelo zelo se v nas poljudil?

Kdor si zamudil, še je čas ambicij
 za zvonci z lonci, sicer boš ob glavo —
 brez glave biti pa, saj veš, ni zdravo!

NB: Če si, čitatelj, kar se tiče glave, drugačne misli, jo v zadnjih verzih
 brez škode lahko zamenjaš s — slavo!

UBOGI ZLODEJ

III

Začelo se je mračiti, tedaj se je dvignil. Do polne teme je brez cilja blodil okoli hiše. Trikrat je šel po sadovnjaku do potoka in do gozda. Vsakokrat se mu je zdelo, da mora nekaj storiti. In vsakokrat se je zopet vrnil. Saj ni vedel, kaj hoče.

Postal je. Pogledal je po klancu, ki se je izgubljal v tihoto gozda navzdol proti trgu. Ne enkrat, dvajsetkrat. Rad bi bil verjel, da so ženo klicali zaradi davkov. Ali zaradi kake nepremišljene besede. »Vrne se,« je pomislil. Ne, Rozalke ni bilo, kakor si je vroče želel, da bi ugledal široki nasmeh njenega obraza. Nazadnje je opustil prazno upanje.

Četudi je bila že noč, bi bil šel za njo. Prej je bil tako zmeden, da ni pomislil na to. Ni mogel najti čevljev. Obula jih je žena, saj ni imela drugih. Še ob nedeljah sta se vrstila za mašo.

Odšel je v hišo. V izbo, v kamro. Na tleh je ležala Rozalkina zavsednja obleka. Pobral jo je, da bi jo obesil na žebelj. Toda pri tem ga je objela taka bridkost, da so mu prsti popustili, zletela je na tla... Čemu ga niso poklicali? Kakor da je hlapec. Čez tegobo, ki se mu je medlo svetila v očeh, je legla užaljenost.

Pogledal je skozi okno. Noč. Tenje dreves. Od soseda so se svetila okna. Šum vode. Na klancu niti žive duše... Prižgal je brlevko, ki se je kadila. Ni je otrnil. Čemu? Telo mu je bilo ko otrpnilo, ni čutil lakote. Le žejo. Napil se je z dolgimi požirki.

Zvečer se je zdela hiša še bolj prazna kot podnevu. Po stenah so lizali trakovi svetlobe. V vseh kotih sence. Njegova je bila tako strahotna, da se je zdrznil vsakokrat, kadar je pogledal nanjo. Zdela se mu je ko senca nevidnega človeka. Samo ta je bila živa, vse drugo se mu je zdelo mrtvo. Še svete podobe, ki so druge dneve tako prijetno oživiljale stene. Ura, ki je visela ob kamri, je stala. Že tri leta je bila le za okrasek v izbi. Zagnal jo je. V kolesju je zastokalo, ura je tekla z vedno manjšimi nihljaji, zopet se je umirila. Zagnal jo je drugič. In še. Bil je kot otrok.

Zdrznil se je... Medtem je bil vzšel mesec. Ko božji hlebec je stal na vrhu hriba. Mesečina je lila čez pobočja. Risala je dolge sence, ki so stremile nekam proti potoku. Bilo je, kot da si drevje umiva v vodi svoje vrhove. Svetloba je pala tudi v izbo.

Lukež je z vzdihom upihnil brlevko in legel.

Ni se slekel ne odel. Z rokama pod tilnikom je strmел v temen kot kamre. V tisto stran ni lila mesečina. Kadar se je ozrl skozi edino okno, jo je opazil le v vrhovih gozda. Razpletala se je od drevesa do drevesa ko pajčevina.

Ležal je nepremično. Ni čutil telesa, le duša mu je živela. Potrojeno. Misli so se mu drobile ko led pod nogami. Ponavljal si je, da je vse skupaj le laž. Vedno znova mu je stopala resnica pred oči. Sam je ležal v postelji. Rozalka ni vzdikala v sanjah. Ni zajokala kot tolikokrat, da ga je prebudila... Bil je sam.

Misli so se mu ustavile. Nekaj trenutkov so mu neodločne obvisle v zraku, nato so pohitele v preteklost. Kakor da grebejo za neko razlago... Dan, ko je prvič stopil v vas. Bila je že jesen. Za človeka njegove vrste je bilo v tistem letnem času težko najti dela. Ustavil se je pri Pologarju. Če potrebujejo hlapca? Mož je odmajal z glavo, slednjič se je spomnil: »K Pečarju bi pogledal.« Takrat je bila stara Pečarka že umrla. Tudi rdečelasi Pečar je bil legel tisto pomlad. Šestindvajsetletna Rozalka je sama držala hišo pokonci. Močno dekle okroglega obraza in rdečih lic. Ko jo je zagledal na pragu, ni takoj našel besede. Saj ni bila lepotica, a bila je prikupna. In njen smeh! Za nič se je smejala, a lepo in otroško. Če potrebujejo hlapca? Zasmejala se je in stekla v izbo... Ob peči je ležal njen oče. Bil je odločen človek, dokaj ostrega pogleda. Četudi prej v življenju nikoli ni bil bolan, od tiste pomladi ni več vstal. Bil je že zelo slab in izcejen. Toda po očeh je bilo soditi, da ne bo še umrl. Rdeča neobrita brada mu je uporno štrlela ko ajdovo strnišče. »Moškega potrebujemo pri hiši, to je res,« mu je zapiskalo iz grla, »a kdo ga bo plačal?« Saj bi ostal čez zimo tudi za samo hrano. Bal se je iti po svetu. In tako je ostal. Z rajnim Pečarjem je bilo lahko govoriti... Dela se ni manjkalo. Jesenski pridelki so bili še na njivi, seno v kopi, hiša brez drv in brez stelje. Za počasnega človeka veliko breme, a roke mu niso počivale od zore do večera. Pomagala mu je Rozalka. Prijela je za vsako delo. Očeta je puščala samega, pozabljala je na živino. Silila mu je v bližino in se veliko smejala, za vsak nič smejala. Prav kot je bil on nenaravno resen, se je ona nenaravno hahljala. Pred pustom, ko je ležalo snega do oken, je kar na lepem rekla očetu: »Lukeža vzamem, zame je že dober.« Kar tako, brez uvoda, a menda tudi brez premisleka. Kakor da ni govorila ona, ampak neki zlodej, ki ji je razganjal nedrija. Res, fantje niso letali za njo. Dekleta so se posmehovala njeni prostodušnosti. Lukež je zijal, sramoval se je do kosti. In zaradi starega mu je bilo celo hudo. Je že res, dekle je bilo posebno, kdaj pa kdaj je storilo prav tisto, česar se je človek najmanj nadejal. Mislil je, da zgori pod Pečarjevim ostrim pogledom. Mož je čez nekaj minut okrenil obraz v peč, droben nasmeh mu je skrivil ustnice. »Če te Luka mara,« je zakašljal. Moj Bog nebeški, če jo mara? Z Rozalko nista nič govorila o tem. Kar sama ji je prišla ta reč v glavo. Pač, slutil je. Po njenem vedenju. Saj bi si tega niti sam pri sebi ne bil upal ponoviti. Zanj je bila Rozalka... ti božja duša, ali je kdaj sanjal, da bo imel ženo? In dom? Ne, ni najmanj mislil tudi na zemljo... Rajni Pečar mu je rekel po poroki: »Pazi nanjo, ker ni pri čisti, Bog mi odpusti to besedo! Nora ni, a vendar...«

Ob tem spominu je Lukeža nemilo zapeklo. Besede so se mu zdele neumne, neumljive, že davnaj jih je pozabil. Tisto noč so mu zopet stopile v zavest. Tako so ga splašile, da se je ozrl v okno. Ali ni nekaj udarilo v šipe? Ne. Zunaj je bilo vse mirno in tiho. »Ni pri čisti pameti...« Ali mar zato, ker se je včasih smejala gorenji šobi? Stresnil je z glavo. Tako težko mu je leglo na dušo, da ni več strpel v postelji. Dvignil se je in stopil v izbo.

Mesec se je bil pomeknil že visoko na nebo. Na podu so ležali križasti pravokotniki svetlobe. Zlezel je na peč. Sedel je nad ždičem, a telo mu je od izčrpanosti lezlo na kup ko prazna vreča. Legel je po trdi peči in znova strmel v strop. V mesečini je bilo razločiti grče v lesu.

»Ni pri čisti...« Te besede so ga obletavale v mislih, ko razdraženi sršeni. Moj Bog, saj so v Novinah trdili tudi o tem, da je norec. In vendar... Pečar je umrl že v jeseni po njuni poroki. Z Rozalko sta ostala sama. Saj med njima nikoli ni bilo zlé besede. Nikoli se nista prepirala, da bi se razlegalo po vasi. Drugi so se. Čemu so ljudje torej toliko šepetali in nanju obračali oči?

Namrščil je obrvi in rahlo zaklopil veke... Norica? Pred njim so plavali dnevi in dogodki vse od poroke. Z muko počasnega misleža je grebel do dna, da bi si razložil, kar se je bilo zgodilo. Nič, nič. »Pazi nanjo...« Kakor da mu ne gre več za golo ugotovitev. In je nekaj zanemaril ter se vprašuje, v čem je njegova krivda. Nič. Norica, ker je govorila po otročje? Ker se v nekaterih stvareh ni sramovala? Ker ga je bedasto vpraševala? Ne... Prizor pred leti, ki ga je bil že napol pozabil, mu je sedaj znova stal pred očmi. Podivjala je bila radi neke malenkosti. Pa se je komaj še spominjal, kaj je bilo. Takrat ga je obšla groza pred njo. Prespala se je in bila taka kot prej.

Zatisnil je oči in jo je razločno videl pred seboj. Razpletene kite in vročične oči. Vpije in krili z rokama. Zdelo se mu je, da sliši njeno vpitje... Kakor da to ni bilo pred leti, ampak tistega dne. Prej je še rahlo dvomil, zdaj je verjel.

Dvignil se je in vzdihnil. Peč je bila trda in mrzla. Bolele so ga kosti, stresal ga je mraz. Pa saj ni bilo samo to... Potegnil se je na tla, se prestopil čez mesečino, kot bi se jo bal pohoditi. Sedel je za mizo. Položil je glavo na roke. V očeh ga je žgalo in v prsih. Temna bridkost mu je nenadoma prekipela. Zajokal je ko otroci ali bebci, ki se predajo žalovanju.

Izjokal se je. Začel je šepetaje moliti. Od žalosti se je zatekel k Bogu. Med molitvijo ga je objela utrujenost, da je legel po klopi in v trenutku zaspal.

IV

Bil je že velik dan, ko je zaklenil hišo in se odpravil proti Močilarju. Košpe so mu zamolklo tolkle po kolovozu. Pod potjo so se do gmajne vlekale njive, ki so se svetile od vlage. Gnoj je čakal, da se zemlja osuši za oranje. Nad kolovozom je ležala senožet. Skupine

jesenov z golimi, metlastimi vejami. Trata je bila rumena od gostega mahu. Že so poganjale zelene travne klice.

Ozrl se je po zemlji, nato po nebu, na katerem ni bilo ta dan niti oblačka. Roka mu je šla preko brade, obvisela mu je v žepu... Prebudil se je bil pozno. Zdelo se mu je, da so vse skupaj le sanje, a ga je en sam pogled po izbi prepričal o resnici. Vendar mu je bilo v duši laže ko prejšnjega večera. Začudenje, nejevera, neka podmolkla groza, vse se mu je bilo umaknilo nekam v notranjost. Kakor da mu je bila vsa nesreča iztekla s solzami vred. Trezen razum se mu je natekal v kapljah. Pomislil je na kravo... Da, treba je živeti, treba je živeti! Toda čutil je, da tistega dne ni za delo. Saj bi mu samo po sebi padalo iz rok.

»Kako le more,« je ob misli na Močilarja rekel sam pri sebi. Zdrznil se je in se ozrl, ko da se boji, da ga kdo sliši.

Za obronkom je stala Novinceva hiša. Slamnata streha, vrhovi mladih dreves. Da, nekdanj je bila tudi ta zemlja Močilarjeva. O tem je nekaj slišal. Odmerili so jo bili bratu rajnega, da si je sezidal hišo. Ne hišo, bajto. Mračni godrnjavec je bil pred leti bruhal kri in nenadoma umrl. V bajti je ostala edina hči, Zofka, ki je vzela invalida.

Z Novincem je tekkel kolovoz po ravnem svetu. Močilarjev dom je ležal v veliki rupi. Zemlja je bila zmehčana, ko da jo namakajo podtalni studenci. Hiša stara, vsa začrnela in zakajena od hišnega praga do vrha paža. Za poslopji se je dvigal strm breg, segal je prav do Pologarja.

Pečar se je bil samozavesten odpravil na pot, zdaj mu je postajalo čimdalje tesneje pri srcu. Z Močilarjem ni imel rad opravka. Ne le, da sta si bila po stvarjenju ko ogenj in voda, Lukež je čutil že od prvega početka, da mu Močilar ni naklonjen. Vrnil bi se bil, a so ga gotovo že zagledali. Poleg tega je opazil Pavlinco, ki je čepela pred hišo. Dekletce štirih let je imelo na sebi boljše krilce, ki je bilo že vse zapackano. Iz kamenčkov in iz blata je zidalo hišico.

Ko ga je zagledala pred seboj, je položila roke v naročje, a v očeh se ji je posvetilo. Bila je bledecna, bolj blede kot prej, tenke ustnice so se ji krivile v grenek izraz... Pečarja je rahlo zapeklo, da je bil dotlej le troho pomislil nanjo. Ni znal ne hotel kazati svojih občutkov, vendar jo je imel rad. Ustnice so mu zatrepetale od ganotja.

»Pavlinca, ali si zdaj tu?«

Dekletce ni reklo nobene. Nasmehnilo se je. Nato se je dvignilo in ga je zgrabilo za debeli kazalec, da jo povede v hišo.

Močilarica je stala v veži. Lukeža je komaj bežno ošinila s pogledom.

»Ali je Tone doma?«

Dà, v izbi je. Saj se mu je zdelo, da ga je videl ob oknu... Močilar je meril izbo. Bil je že po naravi nemiren, tega dne, se je zdelo, ni našel obstanka. Bil je srednje rasti, šviglast, vse na njem

je bilo črno, od las do brk in pogleda. Obličje, ko da se mu nateguje iz nejevolje.

Lukež je sedel na klop, poleg njega Pavlinca, in se je boječe ozrl po Močilarju. Zdelo se je, da mu je ugasnila poslednja iskra samozavesti. Saj mu skoraj še odzdravil ni, oči so mu potmurjeno bliskale izpod obrvi. Pečar je privzdignil klobuk, da bi si obrisal pot, ki ga ni bilo. Saj mu je bilo skoraj hladno. Molk.

Spregovorila sta o vremenu. Za vožnjo gnoja in za trebljenje kot nalašč, je menil Močilar. Pečar ni mogel uganiti, kaj mu trepeta v glasu.

»Tudi jaz bi moral v senožet,« mu je bridko zapel glas, »a nisem za nobeno delo.«

Močilarjev ostri pogled se je za nekaj trenutkov ustavil na sosedu. Znova sta molčala.

Vstopila je Močilarica. Klicali so jo za Micko. V roki je prinesla skodelico mleka, v katerega je bila nadrobila črnega kruha. Z dolgim pogledom je premerila molčeča moža.

»Pavlinca, pridi,« je sladko zapela, »boš jedla.« Dekletce se je spustilo s klopi na tla. »Moj Bog,« ji je obrisala nos, »kako so ti otroci vedno umazani. Saj naši niso nič boljši...«

Posedla jo je k peči, ji postavila skodelico na kolena... Pečar je motril Micko s sklonjeno glavo, izpod čela. Ta ženska mu je bila zoprna, sam ni vedel, zakaj. Saj ga nikoli ni ujedala kot njen mož, celo sladko je govorila z njim, a vendar... Drobne gubice, ki so se ji bile nabrale okrog ust in oči, niso mogle zakriti, da je bila nekoč lepa. Menda se je, kot je slišal, tega tudi zavedala, zlepa ji ni bil kateri dober. Ujela se je s Klančarjem, ko je bil ta še fant, a jo je zapustil. Vrhovec, njen oče, je primaknil k doti, da je šla k Močilarju. Nezakončka je pustila doma. Menda je nihče ni prav maral, četudi se je trudila z očmi in z glasom, da bi zakrila pravo nprav... Lukež se je zdrznil v mislih in odgnal občutke. Moj Bog, saj ta ženska nadomestuje mater njegovih hčeri. In le ni občutil do nje globoke hvaležnosti, upirala se mu je.

»Hudo me je zadelo,« je žalostno zategnil iz poslednje misli. »Saj je bila drugače tako pametna. Kaj jo je le prijelo tako iznenada?«

Pogledal je po možu in ženi, kakor da pričakuje odgovora. Močilar si je bil potisnil roke v žepe, obraz se mu je bil še huje nategnil. Micka je gledala v otroka, ki je jedel. Molk.

»Ji je že zaradi česa planila kri v glavo,« je Pečar skoraj zajokal z glasom. »Tam pred leti... onegà, kaj bi pravil... drugi dan je bila dobra... Ne bi je bili smeli tako naglo odvesti.«

Biló mu je težko ob tem očitku, a ga je moral izreči... Micka ni imela zanj besede ne pogleda. Močilar se je ob kamri okrenil tako naglo, da je zadel s komolcem v stensko uro, ki je zabrnela.

»Ali sem jo mar jaz odpeljal, da mi to praviš?« je prekipel. »Sicer pa — če je nora, je nora! Saj nikoli ni bila pametna.«

Zaklopil je rahlo oči in zenice ko nože upiral v soseda.

Pečar tega ni pričakoval, bil je presenečen. Besede so ga zadele ko udarci biča. Z rokama, oprtima na klop, ves sključen je strmел v soseda. Ta je bil umolknil in znova meril izbo. Dà, tega človeka je bilo težko razumeti. Ali ga je prišel terjat, da laja nanj ko pes? Biló mu je žal, da je stopil v tisto hišo. Tegobi se je pridružilo še ponižanje. Za trenutek se je ves pogreznil vase, kot bi hotel izginiti v nič. Le za trenutek. Prejšnja podmolka mržnja do Močilarja se mu je potrojila. Prebudila mu je živ odpor. Po kaj je prav za prav prišel? Glava mu je zlezla izmed ramen.

»Kaj pa moja krava?«

Trenutek molka.

»V mojem hlevu je,« je vrgel Močilar kratko.

»V tvojem hlevu?« je Pečarju udarila kri v obraz. Bil je eden izmed redkih trenutkov, v katerem je pokazal svojo odločnost. »Rad bi vedel, s kakšno pravico?«

Močilarju so trdo peli koraki, a je molčal. Žena je dobila glas in besedo.

»Mar ti bomo zastonj redili otroka?« je vrgla strupeno.

Ta odgovor je le za hip pognal korenine. Pečar nje ni pogledal. Obračal je obraz za Močilarjem, brada mu je krčevito trepetala.

»S kakšno pravico?« je ponovil. »Rad bi vedel.«

Močilar se je oslonil ob steno. Lomil ga je srd, a se je premagoval.

»Ti mi je nisi dal, to je res,« je vrgel posmehljivo. »Pa nikar ne misli, da ti bom le malo odgovarjal za to,« je dostavil trdo.

Pečarja je zgrabila obupna odločnost, dvignil se je s klopi.

»Iz hleva ti jo odženem!«

»Le poskusi!«

Molk. Zdelo se je, da je Pečar že omahnil v sebi. Nenadoma je dvignil roke in jih je potresel pred obrazom... Dotlej je Pavlinca z odprtimi usti opazovala prepir. Ko je videla očeta z dvignjenimi pestmi, ji je zletela žlica iz rok, zajokala je. Močno, pretresljivo. Solze so ji vrele po licih, telesce se ji je potresalo v hlipanju.

To je vplivalo na Pečarja ko mrzel curek vode. Saj res, hči. A on se žene za kravo. Kri mu je izginila z lic. Jeza se je osramočena umaknila tegobi.

»Zakaj jočeš?« je stopil do nje.

»Ne vem, kaj ji je,« je Močilarica nategnila usta. »Doslej je bila kar dobra. Menda joče, ker vidi tebe. Če hočeš, da se bo privadila,« so se ji jezno poblisknile oči, »je ne boš smel prepogosto motiti.«

No, da. Pečar se je zbegano ozrl po izbi. Bil je ko izgubljen. Še pred minuto je bil odločen, kravo po sili odvesti iz hleva. Zdaj ga je objela podmolka zavest neke krivde. Ne, ni storil prav, da je stopil v tisto hišo. Od zadrege se mu je spačil obraz, zganil je z rameni.

Še odzdravili mu niso, ko je odšel.

(Dalje)

STANOVSKA IDEJA IN UREDITEV DRUŽBE

I

Stanovska misel je imela za katoliško sociologijo od nekdanj velik pomen. To je naravno že zaradi običajnega organičnega pojmovanja družbe, ki ga srečujemo do mala pri vseh krščanskih sociologih. Deloma pa je v katoliških vrstah budil smisel za stanovsko idejo tudi spomin na srednjeveško stanovsko družabno ureditev, ki je krščanskim idealom vsaj v osnovi dobro ustrezala in služila.

V novejšem času se je stanovska ideja v katoliških vrstah izživljala pred vsem kot načelo stanovske vzajemnosti. To načelo so posebe naglašali nasproti marksističnemu nauku o razrednem boju.

Globlje pa stanovske ideje v novejšem času večinoma niso zajeli in je niso poskušali dosledno uveljaviti. Nasprotno, ko smo n. pr. pri nas takoj prva leta po vojski hoteli, naj bi se naša politična organizacija izvedla po stanovih, se je pojavil proti temu odločen odpor, češ da bi to pomenilo resno nevarnost za njeno enotnost.

Znova je postavil stanovsko idejo v ospredje papež Pij XI. s svojo znamenito socialno okrožnico »Quadragesimo anno«. Po tej okrožnici se je namreč deloma pod pritiskom težkih prilik našega časa, deloma zaradi krščanstvu neprijaznih protidemokratskih pokretov naše dobe (fašizem, nemški narodni socializem) naenkrat osredotočilo tako rekoč vse zanimanje katoliške sociologije in katoliških organizatorjev okrog stanovske ideje. Da, še več, tudi krščanstvu neprijazni krogi, ki se bavijo s sodobnim socialnim vprašanjem, so se pričeli zanimati za stanovsko ureditev družbe.

Tako vidimo, da danes vse vprek pišejo in razpravljajo o neki novi, stanovski državi in družbi. Razni podrobni načrti o tem novem družabnem redu rastejo kot gobe po dežju. Vse vprek hitijo in tekmujejo, kdo bo prej in bolje zasnoval in po možnosti do vseh podrobnosti natanko določil, kako naj bi bila ta nova stanovska družba urejena in organizirana.

Seveda je ob takem, v bistvu le bolj prigradnem obravnavanju tako silno zapletenih in v en sam nedeljiv problem zamotanih družabnih vprašanj razumljivo, da se skoraj nihče ne poglubi v bistvo celotnega problema. Tako vidimo, da vlada med temi novimi propagatorji stanovske ideje celo v osnovnih vprašanjih le prevečkrat velika nejasnost in zmeda. Niti pojma stan, ki je za to novo ureditev družbe vendar prva in najvažnejša osnova, niso povečini ne prav dognali in razčistili. Zato pa tudi ne znajo in ne morejo prav odtehtati in odmeriti resničnega pomena stanovske ideje. Namesto tega jo

nekritično nategujejo tudi na družabne probleme in vprašanja, ki nimajo ž njo v resnici prav nič skupnega.

Tako smo danes, ne samo pri nas, temveč tudi drugod po svetu na najboljšem potu, da se nam bo stanovska ideja, še preden ji bomo dobro pripomogli do veljave, izmaličila ter se spremenila v prazno geslo brez jasne in določene vsebine, pa zato tudi brez prave življenjske sile.

Če se hočemo tej nevarnosti izogniti, moramo torej nekoliko globlje pogledati, v čem je prav za prav glavni organizatorični problem naše dobe, in kakšna vloga je pri tem po naravi odmerjena stanovski ideji. Potem šele bomo lahko razumno govorili o preureditvi sodobne države in družbe vobče, potem šele bomo lahko zares osnovano in utemeljeno sodili o pomenu stanovske ideje za to novo ureditev.

II

Ena najbolj značilnih potez družabnega življenja je, da ne teče in se ne razvija enakomerno, temveč niha iz ene skrajnosti v drugo. To nam potrjuje zgodovina vseh časov, prav posebno pa nam to kaže novejša doba s svojimi eskremističnimi strujami. Demokratični in nacionalistični pokret 19. stoletja, marksistični socializem in komunizem predvojne kapitalistične dobe pa boljševizem, fašizem in nemški narodni socializem najnovejšega časa so sami zgovorni zgledi za to. Vse te struje in vsi ti pokreti so nastali kot reakcija proti hibam in napakam prevladujočih nazorov in idej ter na njih slonečega družabnega reda.

Tako se da zlasti tudi moderni demokratični pokret, ki se je po veliki francoski revoluciji tako naglo razširil po Evropi, razumeti predvsem le kot izraz odpora proti nevšečnim in največkrat tudi skrajno krivičnim vezem srednjeveškega fevdalizma in cehovstva. Življenje se je namreč tekom stoletij v mnogoterih pogledih razvilo in je napredovalo, stari fevdalni in cehovski red z vsemi svojimi neenakostmi, predpravicami in ovirami pa je ostal trd, negibčen in okoren, dokler ga niso ljudje v revolucionarnem zaletu enostavno strli in pomandrali v prah, da ni ostala od njega niti najbolj borna sled.

Z veliko francosko revolucijo so v javnem življenju prevladala gesla svobode, enakosti in ljudske suverenosti. Ta gesla so namreč najbolj nazorno in točno izražala tisto, kar je ljudi prej težilo, oziroma kar so si z revolucijo novega priborili. Demokracija je pomenila negacijo vseh političnih in vobče socialnih razlik ter zato tudi negacijo vseh tistih družabnih skupin (zlasti plemstva, višje duhovščine, cehov itd.), ki so v dotedanjem političnem življenju imele kako vidnejšo in vplivnejšo vlogo. Priznavala je samo eno družabno skupino in jo vpoštevala, to je ljud-

stvo, obstoječe iz samih svobodnih in politično povsem enakopravnih državljanov. Temu, tako uniformiranemu ljudstvu je demokracija priznavala suverenost, to se pravi pravico najvišje, v vsem odločujoče volje in moči.

Demokratsko ljudstvo je bilo po tej ideologiji le nekaka vsota svobodnih in enakopravnih državljanov. Razne druge socialne skupine pri tem skoraj niso prihajale v poštev. Pojem ljudstva je imel v dobi porajajoče se demokracije skoraj izključno političen smisel. Takrat je namreč šlo predvsem le za politično enakopravnost, za politično demokracijo. V njej so ljudje videli najboljšo rešitev tudi vseh drugih javnih, bodisi kulturnih, bodisi gospodarskih in socialnih problemov.

V današnjih zamotanih gospodarskih in socialnih prilikah pa nekdanjega demokratskega ljudstva, obstoječega iz zgolj svobodnih in enakopravnih državljanov skoraj ne vidimo več. Živi sicer še vedno, toda v vsakdanje življenje in njegove probleme posega le razmeroma redko. Če izvzamemo nekatera vprašanja zunanje politike in pa postanek in organizacijo novih držav, moramo reči, da je ljudstvo v prvotnem demokratskem, zgolj političnem smislu stopilo skoraj popolnoma v ozadje.

V areni javnega življenja so — kakor sem pokazal že svoj čas v razpravi »Križa moderne demokracije?« (Čas 1927) — prevzeli njegovo mesto in vlogo pristaši različnih kulturnih, oziroma vobče svetovnih naziranj, predvsem pa različne socialne skupine, n. pr. stanovci (delavci, kmetje, obrtniki, trgovci, industrijci, uradništvo itd.) in sloji (proletarci in kapitalisti). Ti tekmujejo med seboj, ti se borijo drug proti drugemu ter skušajo uveljaviti vsak svoje težnje in braniti svoje interese.

Pa ne samo to, da se ljudje ne ločijo več v različne tabore toliko po političnih kot po kulturnih in zlasti še po gospodarskih in socialnih vidikih. Ta cepitev sega baš v najbolj aktualnih zadevah še mnogo dalje. Eden in isti človek pripada namreč hkrati različnim družabnim skupinam. Istočasno, ko sem državljan naše države, sem obenem Slovenec in Ljubljčan, hkrati pa sem tudi še katolik, inteligent itd. Kot Slovenec spadam (politično) skupaj tudi s pripadniki drugih naziranj, stanov itd., kot katoličan imam svoje tovariše in somišljenike tudi izven Slovenije in celo izven države. Kot inteligent zopet pripadam samo eni skupini, delu slovenskega naroda, imam pa v vsej državi in onstran njenih meja tovariše, s katerimi me družijo enaki pogledi in enaki interesi.

Tako stopa na mesto prejšnjega, skoraj enovitega demokratskega ljudstva v današnjem življenju cela vrsta vse vprek med seboj prepletenih družabnih skupin, ki imajo vsaka svoj posebni pomen in tudi svoje posebne težnje.

S tem seveda nočem reči, kakor da bi demokratsko ljudstvo v prejšnjih časih ne bilo prav tako ali vsaj podobno sestavljeno kot je

danes. Gre le za to, da so bila prej aktualna in pereča v prvi vrsti le osnovna politična vprašanja, ki so se tikala vseh ljudi enako; danes pa gre za celo vrsto različnih, mnogokrat tudi križajočih se in nasprotujočih si kulturnih, gospodarskih in socialnih skupin oziroma njihovih interesov in vidikov. Skratka, aktualna kulturna, zlasti pa gospodarska in socialna struktura modernega ljudstva je bistveno drugačna od prejšnjega demokratičnega pojma o ljudstvu.

Odtod tudi izvira, da demokratični parlament, izvoljen na osnovi splošne in enake volivne pravice, danes ni in ne more biti nič več veren tolmač ljudskih potreb, želja in teženj. Kajti ravno s pogledom na aktualne družabne zadeve in vprašanja ni med demokratičnim parlamentom in sodobnim ljudstvom nikake prave podobnosti, kaj še prave skladnosti.

V tej naravni in neizogibni neskladnosti demokratičnega parlamenta ter aktualne gospodarske in socialne strukture ljudstva tiči jedro, prvi in glavni vzrok zla, ki je združeno z modernim parlamentarnim sistemom. Moderni demokratični parlament je zgolj politična ustanova, je organ zgolj političnega ljudstva. Odtod vsa njegova nesposobnost in nedelavnost v gospodarskih in socialnih zadevah.

Temu se pridružujejo kajpak še nekatere vnanje, organizatorične ali, če hočemo, tehnične okolnosti modernega demokratičnega parlamentarizma, ki tudi povzročajo, da ne more dobro izpolniti svoje naloge. V tej vrsti naj omenim predvsem to, da je po demokratičnem pojmovanju vsak poslanec zmožen o vsem razpravljati in odločati. Radi tega se za zakone s posameznih važnejših področij ne izbirajo vedno isti, najsposobnejši ljudje, temveč se brez posebnega ozira na to voli za vsak zakonski načrt ad hoc poseben odbor. Posledica tega je, da ni v zakonodaji nikake doslednosti in da se morajo strokovni razlogi pri razpravi umakniti zgolj političnim, oziroma bolj točno strankarsko političnim vidikom. Jasno je namreč, da presoja profesionalni politik vsako stvar s političnega in ne s strokovnega vidika. Veliko zla povzroča tudi prevelika odvisnost vlad od slučajne večine v parlamentu. Posledica tega je, da se v demokratičnih državah potroši največ energije za to, da se vlada obdrži, oziroma za to, da jo vržejo. Še to naj omenim, da je proporc položaj v tem pogledu le še poslabšal.

Šele vse te napake in težave moderne demokracije in njenega parlamentarizma nam kažejo, kje tiči pravi vzrok, da je demokratična ureditev držav izgubila nekdanjo veljavo in so se namesto nje pojavile nove ideje in nove struje, ki urejajo državo po drugih vidikih in na drugih osnovah. Tu, v teh napakah tiči tudi glavni vzrok, da je v najnovejšem času stanovska ideja tako močno stopila v ospredje.

III

Kaj naj torej sodimo o tem, da treba sodobno družbo preurediti v stanovskem smislu, v skladu s stanovsko idejo?

Eno je na podlagi tega, kar smo pravkar videli, takoj jasno. Gotovo je, da pomeni stan oziroma da pomenijo vsi najrazličnejši stanovi vobče važen element, ki ga pri organizaciji in ureditvi družbe ne smemo omalovaževati ali ga celo popolnoma prezirati.

To, da se ljudje ločijo po stanovih v kmete, delavce, obrtnike, trgovce, industrijce, uradnike itd., ni morda le nekaj slučajnega in brezpomembnega, temveč je to velepomemben družabni pojav, ki ga je treba v polni meri uvaževati. Posebno danes, ko stoje v ospredju javnega življenja predvsem različna gospodarska in socialna vprašanja, si brez primerne uvaževanja in sodelovanja organiziranih stanov vsaj kolikor toliko pravičnega in zadovoljivega družabnega reda niti misliti ne moremo. V tem ravno je bila ena glavnih napak moderne demokracije, da je stanovsko grupacijo prebivalstva zemarila in je sploh ni prav upoštevala.

Vendar bi bilo napačno, ako bi kdo iz tega sklepal, kakor da naj stanovska misel demokratično idejo kar enostavno nadomesti, naj stopi na mesto prejšnje, demokratične organizacije na vsej črti nova, stanovska družabna ureditev, stanovska država oziroma družba. Tako gledanje in mišljenje bi bilo prenačljeno in stvarno povsem neosnovano. To bi bil enostaven beg iz ene skrajnosti v drugo, nasprotno.

Pomisliti je namreč treba, da je dosledna ureditev vse družbe po stanovih nemogoča, da je to pravi nesmisel. Kljub važnosti, ki jo imajo stanovi za družabno življenje in njegovo ureditev, je vendar očito, da obstajajo poleg stanov tudi še druge, prav tako važne in neredko še važnejše družabne skupine, ki jih pri organizaciji družbe tudi ne smemo prezreti in omalovaževati.

Naj omenim tu samo glavne politične korporacije, občino, deželo in državo, za tem cerkev, različne narodnostne in tudi kulturne skupine (zlasti v narodno mešanih državah), posamezne važnejše gospodarske, zlasti industrijske panoge itd. Vse to so same pomembne družabne skupine, ki se po stanovih sploh ne dajo dobro organizirati, kaj še, da bi zgolj stanovska ureditev družbe zajela vse njihove družabne interese in funkcije ter jih primerno uvaževala. To, da je kdo n. pr. Slovenec, Jugoslovan, Ljubljčan, katoličan, so same socialno pomembne okolnosti, ki pa nimajo s stanovsko pripadnostjo ljudi prav za prav nikake zveze. Zato ne more v teh stvareh nikaka stanovska ureditev družbe dati ljudem primerne veljave, jim ne more pripomoči do njihovih pravic.

Iz vsega tega se jasno vidi, da je primerna organizacija najvažnejših stanov in njihova vključitev v celotni družabni organizem sicer velevažna in nujno potrebna, da pa je zgolj stanovska ureditev družbe

enostavno nemogoča. Z eno besedo stanovska ideja ni in ne more biti organizatorična ideja, ki naj bi tvorila osnovo novega družabnega reda vobče. Kdor o čem takem ali podobnem sanja, dokazuje samo, da se ni niti malo poglobil v bistvo sodobnih družabnih neprilik in da ni niti malo doumel njihovih vzrokov.

Pa tudi brez ozira na vse to nam že zdrava pamet pravi, da more veljati kot osnova za ureditev vse družbe edinole kaka taka ideja, ki se da v vsem družabnem življenju dosledno uveljaviti. Stanovska ideja pa očitno ni tega zmožna in zaradi tega tudi ni za to primerna. Kajti dosledna ureditev vse družbe zgolj po stanovskem vidiku bi bila prav tako enostranska, kakor je bila enostranska dosedanja demokratična ureditev, ki je človeka uvaževala samo kot državljana, vse druge njegove socialne funkcije in s tem tudi vse druge njegove pravice in interese pa je prezirala.

Če torej hočemo najti ključ in osnovo za novo ureditev družbe, moramo seči dlje preko demokratične in stanovske ideje do tiste osnovne misli, ki je obema skupna. Ta, skupna misel pa se da najkrajše izraziti z besedami: Vsi, po edinci in družabne skupine naj v svojih stvareh sami odločajo in jih sami upravljajo.

Kolikor bolj namreč ljudje napredujejo, zlasti kolikor bolj se zavedajo svoje individualne in socialne pripadnosti k različnim narodnim, kulturnim, gospodarskim, stanovskim, političnim in drugim skupinam ter odtod izvirajoče veljave, toliko bolj zahtevajo zase v vseh teh pogledih pravico, da bi svoje stvari sami po svoje urejali in upravljali. Skratka, kolikor bolj ljudje dozorevajo in zlasti kulturno napredujejo, toliko bolj se hočejo sami vladati in vse svoje stvari sami upravljati.

Tako prihajamo do zaključka, da je tisto obče načelo, na katerem bi lahko zasnovali nov, boljši in pravičnejši družabni red, načelo vsesplošne samovlade oziroma samouprave. Demokracija je temu načelu pripomogla do veljave v političnih vprašanjih, prav umevana stanovska ideja pa daje ljudem pravico samovlade oziroma samouprave v njihovih stanovskih zadevah. Skratka, stanovska ideja pomeni le konkretno aplikacijo občega samoupravnega načela v stanovskih stvareh.

IV

Podroben oris dosledno izvedene samoupravne organizacije vsega družabnega življenja bi seveda daleč presegal okvir te razprave. Tu se nam pojavlja cela vrsta velevažnih in zanimivih vprašanj in problemov, ki so nujen izraz silne pestrosti in vsestranske prepletenosti najrazličnejših elementov in komponent sodobne družbe. Če bi hoteli

vsa ta vprašanja in probleme le v glavnih potezah očrtati, bi morali o vseh važnejših področjih sodobnega družabnega življenja precej obširno razpravljati. To pa je na tem mestu nemogoče. Zato se hočem prav na kratko omejiti tako rekoč le na golo ogrodje zares dosledno samoupravne organizacije vsega javnega življenja.

V osnovnih političnih stvareh, ki se tičejo vseh državljanov enako (n. pr. vsa zakonodaja o izvajanju osnovnih državljanskih pravic in dolžnosti), moramo po samoupravnem načelu imeti vsi državljati enako besedo. To se pravi, v teh stvareh mora veljati običajno demokratično načelo, ker najbolje ustreza zahtevi, da naj v svojih zadevah vsak sam odloča. Praktično sledi iz tega, da je za odločanje v splošnih političnih zadevah tudi po samoupravnem načelu potrebno demokratično, na podlagi splošne in enake volivne pravice voljeno ljudsko zastopstvo. (Edino toliko bi morda kazalo običajni demokratični način volitev izpopolniti, da bi očetje, ki imajo več nedoraslih otrok, prišli pri tem bolj do veljave.)

Kolikor niže pa gremo od države navzdol preko dežela in okrajev do občin, toliko bolj vidimo, da stopajo v teh, ožjih političnih korporacijah prava politična vprašanja v ozadje in da zavzemajo njihovo mesto pred vsem gospodarske in socialne naloge. Zato se mora ljudsko predstavništvo v teh korporacijah v smislu samoupravnega načela sestavljati tudi še po teh vidikih. To se pravi, da mora priti pri tem v poštev tudi še gospodarska in socialna ali recimo kar stanovska struktura njihovega prebivalstva.

V stanovskih zadevah (n. pr. stanovska zakonodaja in uprava stanovskih zadev) morajo v smislu samoupravnega načela imeti odločilno besedo pripadniki vsakega stanu posebe. Pripominjam, da imamo danes pri nas to stanovsko samoupravo v znatni meri že izvedeno. Edino najštevilnejši stan v državi, to je kmečki stan še nima primerne stanovskega zastopstva.

Podobno zahteva samoupravno načelo, da se tudi kulturno in gospodarsko življenje v državi in v okviru ožjih političnih korporacij tako uredi in organizira, da bodo pripadniki poedinih kulturnih (tudi narodnostnih in verskih) ter gospodarskih skupin svoje zadeve sami urejali in upravljali. Posebno važno je v tem pogledu vprašanje narodnostne, verske, prosvetne in zlasti tudi šolske samouprave v občinah, okrajih, deželah in v državi. Na drugi strani pa je ravno tako važno tudi vprašanje samoupravne organizacije poedinih važnejših gospodarskih panog. Zlasti v okviru posameznih dežela, pri nas banovin, pa države kot celote je taka ureditev nujno potrebna. Drugače pa je to v občinah in okrajih. Tu bi bila posebna samoupravna organizacija poedinih gospodarskih panog povečini nepotrebna in bi več škodila kot koristila. (Poljedelstvo, obrt!) Edino samoupravna organizacija posameznih

vrst industrije in veletrgovine mora seči prav doli do posameznih podjetij.

Še to naj omenim, da se gospodarske korporacije glavnih panog industrije in veletrgovine pa stanovska predstavništva ljudi, ki so v teh panogah zaposleni, ne dajo združiti, temveč morajo v smislu samoupravnega načela ločeno obstajati. Praktično se to pravi: delavec mora priti po svojih zastopnikih do besede enkrat kot u d e l e ž e n e c i n i n t e r e s e n t tiste gospodarske panoge (n. pr. železne industrije), kjer je zaposlen, drugič pa kot d e l a v e c brez ozira na to, kje in kaj dela.

Iz teh primerov se jasno vidi, kako površno so zamišljeni vsi tisti načrti, ki hočejo kar enostavno vse gospodarstvo (celo banke!) organizirati na stanovski osnovi. Kaj takega je bilo pač mogoče v srednjeveški obrti, nemogoče pa je to v moderni veleindustriji, kjer je v enem samem podjetju zaposlenih mnogokrat na desettisoče delavcev in uslužbencev najrazličnejših vrst. Kdor meni, da bodo vsi ti, združeni v korporacijo svoje gospodarske panoge, imeli pred očmi »skupno blaginjo cele družbe«, se udaja praznim utopijam. Že to bi bilo zelo tvegano, ako bi kdo pričakoval, da bodo vsi ti mislili v prvi vrsti na skupne interese svoje panoge; še veliko bolj prazno pa je pričakovati, da bi posamezna taka organizirana interesna skupina vobče pozabila na svoje koristi in bi mislila le še na občo korist.

Toda to le mimogrede, zato, da vidimo, kako daleč smo že zašli v snovanju nerealnih, vprav utopičnih programov in načrtov. Tu je streznjenje nujno potrebno, drugače bomo kljub vsej dobri volji povzročili več škode kot pa bomo koristili.

V

Zvsem tem, kar sem dosedaj povedal, pa vprašanje o dosledno samoupravni organizaciji vsega javnega življenja še ni rešeno. Izvesti samoupravno organizacijo vseh poedinih važnejših področij in skupin v sodobni družbi, počenši od najmanjše teritorialne upravne enote navzgor do države ali pa obratno, ni tako težko. Mnogo težje je urediti medsebojno razmerje vseh teh najrazličnejših kulturnih, gospodarskih, stanovskih in političnih samoupravnih korporacij, tako da bo končni rezultat tega reorganiziranja sodobne družbe popolnejša občja blaginja, ne pa dobro organiziran boj vseh proti vsem.

Ena, dozdevno najbolj samoupravna rešitev tega problema bi bila, da bi se vrhovne korporacije v državi in deželah v vseh zadevah, ki presegajo njihovo interesno sfero, med seboj sporazumevale in sporazumno odločale. Za primer, da ne bi prišlo do sporazuma, pa bi bilo treba zamisliti primeren skupni forum, kjer bi odločala večina, tako nekako, kakor je to urejeno v državah, ki imajo po dve koordinirani (enakopravni) zbornici.

Če se spomnimo na celo vrsto različnih vrhovnih korporacij, ki bi po samoupravnem načelu v državi in v deželah nastale, je takoj jasno, da je ta način iskanja sporazuma med njimi in odločanja praktično nemogoč. Tudi če bi vse kulturne oziroma prosvetne korporacije združili na vrhu v eno samo kulturno in vse gospodarske korporacije v eno vrhovno gospodarsko zbornico, bi bila stvar še vedno precej zamotana. Tako nam praktično preostaja prav za prav samo ena možnost, namreč da priznamo občemu političnemu predstavništvu vsega ljudstva v državi in v deželi prednost pred ostalimi kulturnimi, gospodarskimi in stanovskimi korporacijami. To se pravi, v stvareh, ki presegajo interesno področje poedinih korporacij ter imajo širši, splošnejši značaj in pomen, naj ima zadnjo, odločilno besedo le politično predstavništvo naroda. To je upravičeno zlasti zaradi tega, ker je politično predstavništvo vsega naroda, dočim so vse ostale korporacije le zastopnice posameznih skupin.

Seveda se kaj lahko zgodi, da bi s tako ureditvijo ponižali nepolitične korporacije na zgolj posvetovalni organ političnega parlamenta in političnih upravnih oblasti. To se pravi, nevarnost preti, da bi še vedno prevladovala v vsem javnem življenju politika in politični vidiki.

Da se to prepreči, bi bilo treba najprej politično predstavništvo naroda v državi in deželi primerno preurediti, da bi prišli tudi v njegovi sestavi in organizaciji bolj do veljave stanovski oziroma gospodarski ter strokovni vidiki. Praktično bi se to dalo najlažje doseči z uvedbo stalnih parlamentarnih odborov za vsa važnejša področja. S tem bi bile namreč vse stranke prisiljene skrbeti za to, da bodo imele vsaj za te odbore v parlamentu dovolj strokovno usposobljenih zastopnikov. Seveda bi bile poleg tega potrebne še nekatere druge reforme demokratičnega parlamentarizma.

Pa tudi še po vsem tem bi bilo eno najvažnejših in v resnici tudi najtežjih vprašanj, kako zagamčiti raznim kulturnim, gospodarskim in stanovskim korporacijam toliko vpliva na politično predstavništvo naroda ter na njegove politične oblasti, da bodo morale vsaj njihove zares osnovane želje upoštevati in se po njih ravnati.

Tu žal ne morem podrobneje očrtavati, kako se da ta cilj praktično doseči. Samo to naj poudarim, da je to brez dvoma mogoče in izvedljivo — seveda pod pogojem, da so posamezne kulturne, gospodarske ali stanovske skupine tudi same na sebi dovolj zmožne zastopati in braniti svoje upravičene interese in koristi. Takega družabnega reda, ki bi zagamčil vse pravice tudi tistim, ki jih sami ne znajo ali nočejo primerno braniti, pa vsaj v naši moderni družbi ni in ga ne more biti.

VI

Če na kratko povzamem glavne misli, ki sem jih tu razvil, tedaj se nam pokaže, da v resnici sploh ne gre za kako povsem novo ureditev družbe. Prav posebno pa bi se motil, kdor bi menil, da naj bi bila ta »nova« ureditev družbe na vsej črti »stanovska«, da naj bi se v celoti opirala na stanovsko grupacijo prebivalstva. Dejansko gre le za to, da se organizacija glavnih kulturnih, gospodarskih, stanovskih in političnih skupin in korporacij izpopolni ter se njihovim samoupravnim organom priznajo primerne javnopravne funkcije in s temi združene pravice. Poleg tega pa je najvažnejše in prav za prav odločilno vprašanje, kako urediti medsebojno razmerje vseh teh najrazličnejših samoupravnih organizacij oziroma korporacij, da se bodo vse skupaj organsko med seboj dopolnjevale ter na ta način vzajemno služile čim popolnejši obči blaginji.

V teh temeljnih, vse družabno življenje zajemajočih organizatoričnih vprašanjih je obsežen glavni problem nove družabne ureditve. Zato je jalovo sleherno podrobno razpravljanje o nekaki stanovski družabni ureditvi posameznih področij javnega življenja, ako se pri tem ne oziramo na celotno zasnovo nove samoupravne družabne organizacije in ne uvažujemo njenih osnovnih problemov. Skratka, podrobno razmotrivanje o organizaciji posameznih področij javnega življenja ima lahko šele tedaj zares kaj praktičnega smisla, če so vsa temeljna vprašanja celotne družabne ureditve že dodobra razčiščena in razjasnjena. Dokler pa tega ni, toliko časa moramo sleherno izmišljanje nekakih podrobnih »stanovskih« načrtov in programov označiti s Spenglerjem kot »intelektualno igračkanje«.

Pa še moramo dodati, da mora biti vsaka zamisel o konkretni ureditvi družabnega življenja prilagojena dejanskim prilikom in potrebam. Nekega obče veljavnega ideala najboljše družabne ureditve ni in ga ne more biti. Vsak čas, vsak narod in vsaka dežela zahtevajo svojo posebno ureditev.

Prav tako moramo poudariti, da se nikak nov družabni red ne da naenkrat uvesti, temveč je za to nujno potreben dolgotrajen razvoj. Največja zmeta je, če kdo meni in v drugih vzbuja misel, kakor da je jedro vprašanja o novi družabni ureditvi v tem, da enostavno uvedemo neke nove, vnaprej do podrobnosti določene oblike ljudskega sožitja. V resnici more zares nov družabni red le polagoma zrasti iz pravih osnovnih organizatoričnih idej in na njih zasnovane temeljne ureditve.

Še to naj omenim, da se moramo varovati, da ne bi v preveliki reformatorični vnemi poskušali umetno urejati življenje in uvajati neke nove organizacije tam, kjer samo iz svoje lastne moči še razmeroma dobro in gladko teče. Izključeno je namreč, da bi mogli brez škode posegati v naravni tok življenja tam, kjer v resnici ni za to nikake prave potrebe.

Iz vseh teh kratkih pripomb lahko tudi že sklepamo, da ni in ne more biti dobro, ako se danes pojavljajo nekaki konkretni, do mala v vse podrobnosti družabnega in zlasti še gospodarskega življenja segajoči načrti nove, stanovske družabne ureditve. Še bolj napačno pa je, ako se avtorji teh načrtov posebe sklicujejo na papeževo okrožnico »Quadragesimo anno«, kakor da so svojo zamisel iz nje povzeli. Temu nasproti treba poudariti, da papeževa okrožnica nekakih povsem konkretnih smernic za »stanovsko« ureditev družbe sploh ne daje in jih v resnici niti ne bi mogla dati. Nasproti ravno v poglavju, kjer je v okrožnici govor o »korporacijah«, je jasno in določno povedano, »da je ljudem svobodno izbrati tisto obliko, ki jim bolj ugaja, če je le poskrbljeno za pravičnost in za potrebe obče blaginje« (87). Vse drugo je stvar konkretnih razmer in okolnosti.

Zato bi dobri stvari mnogo več koristili, ako bi iskali le iz osnovnih idej okrožnice, recimo kar iz njenega duha, pa iz naših domačih prilik in potreb, kaj treba storiti in ukreniti. Tisti, ki vidijo v okrožnici nekak podroben recept za novo, boljšo ureditev družbe in ga skušajo, morda celo sklicujoč se nanjo, praktično uveljaviti, delajo papežu in cerkvi kaj slabo uslugo. S takim svojim ravnanjem jima namreč po krivici nalagajo odgovornost za svoje lastno nerazumevanje pa za napake ljudi, ki ne znajo in ne bodo znali »po papeževi okrožnici« prav ravnati in svoje odnose do drugih ljudi pravično urediti. Zato je tudi v interesu cerkve potreba v teh stvareh več previdnosti in opreznosti.

ANTON BREZNIK

JEZIK NAŠIH PRIPOVEDNIKOV

3. Tavčar.

STavčarjem se prične vrsta pripovednikov (Tavčar, Kersnik, Detela i. dr.), ki niso več jezikovni reformatorji, ampak so v jeziku odvisni od drugih. Nanje je vplival jezik pisateljev, katerih dela so brali, ter časniki, ki so jih imeli dan za dnem v rokah. Med seboj se ločijo le po jeziku kraja, odkoder so bili doma, ter po svojih osebnih umetniških darovih, ki tudi vplivajo na jezik.

Tavčar je nastopil ravno v letu, ko se je začel veliki Jurčičev jezikovni preobrat (1871) in je njegov vpliv vedno bolj rasel v tedanjih časnikih in leposlovnih listih (Sl. Narod, Zora). Tavčar je sodeloval pri obeh listih, a je že takrat pokazal, da ne bo veliko odvisen od drugih pisateljev. Sprejel je le malo novih izrazov in je pisal jezik, kakor ga je bral pri starejših pisateljih ali se ga je spominjal od doma.

Šel je vkljub Jurčiču, Levstiku in drugim pisateljem svojo pot. Nekaj več časnikarskih izrazov ima le v novelicah, priobčenih v Zori (Povest v kleti 1872, Antonio Gledjevič 1873 in Žala prigodba mlajših let 1875). Njegov jezik je še čistejši po l. 1876, ko je vnovič zapel Stritarjev Zvon in pričel klicati Slovence spet s čisto domačimi glasovi, ki so bili Tavčarjevim tako podobni. Po svoji konservativni naravi in po ljubezni do domačega jezika bi bil postal lahko to, kar je bil Stritar, ko bi bil bral njegove članke o jeziku in proučeval njegove povesti in razprave. Toda ker ni bil sprejemljiv za zunanje vplive, ga tudi Stritar ni mogel prikleniti nase in ga ohraniti pri čistem ljudskem jeziku. Kakor se ni zanimal za kake novotarije v umetnostnem jeziku, tako ga tudi novi tok v časnikarskem jeziku ni potegnil za seboj in je le počasi sprejemal nove besede. Preobrat se začne pri njem šele po l. 1890, ko je bil vpliv novega časnikarskega jezika v umetnosti in v vsem javnem življenju že tolik, da se mu tudi on ni mogel ustavljati. Toda tudi poslej je poleg novih izrazov rabil še veliko starih in večkrat v istem pomenu kot one, s čimer je pokazal, da novih ni vedno razumel. L. 1876 v povesti Ivan Slavelj ironizira »vseslovanski jezik«, kjer piše: »Oživila se je bila tedaj «vseslovanska ideja» in napolnjevala mlada serca. Sedaj, ko je potihnil prvi piš, gledamo z mirnejšim duhom na one čase, in morda jih sodimo pravično, da se je razluščilo tedaj mnogo strokov, a malo je bilo zerna.« V debati o tem vprašanju je na strani Ikre, ki ljubi slovenstvo ter smeši »domorodnega pisatelja« Ovna, ki bere »hervaško-serbsko-bolgarske novine« (Zvon 1876, 138).

Tavčarjev jezik ni sicer več tako čist, kot je bil jezik slov. povesti pred l. 1871, vendar pa je mnogo čistejši kot pri večini pripovednikov te dobe (Kersnik, Mencinger, Trdina). Do l. 1880 se komaj more govoriti o časnikarskem vplivu, od l. 1880—1890 rabi tu pa tam izraze tolpa, vest, znak, čin, zavesa, član, vendar rabi pogosteje domače izraze za to: krdelo ali sodrga (kakor je pomen), novica, znamenje (ravnokar je sedem odzvonilo v znamenje, kako je nekdanj turški pes naskakoval mesto, Slovan 1885, 19, 68 itd.), dejanje, zagrinjalo, ud ali člen. Z letom 1882 je začel Železnikar v Slov. Narodu rabiti shr. izraze odmor, pojav, predbacivati itd., ki jih je n. pr. Kersnik hitro sprejel (že v Agitatorju 1885), toda Tavčar se je nekaterih branil še desetletja. Medtem ko je n. pr. Kersnik rad rabil tudi v povestih časnikarske izraze razmotrivati, premotrivati, dirniti, vzhičenje, razlikovanje, razlike itd., je Tavčar vedno rabil le domače izraze: preudarjati, opazovati, geniti, zadeti, razločevanje, razloček itd. Mnogo starih domačih izrazov je rabil tudi še po l. 1890, ko se je bolj bližal novejšemu jeziku.

Tavčar se je razvijal bolj pod pritiskom svojih osebnih nagnjenj kot pod vplivi kake jezikovne šole. Bil je močna osebnost ter je živel iz sebe in je zato tudi pisal jezik, ki je ustrezal njegovi krepki, kmetskokonservativni naravi. Njegov močno subjektivni značaj pa je večkrat pogubno vplival na jezik. Imel je silno domišljivo in ta

ga je ovirala, da ni mogel mirno opazovati življenja in dejanskega jezika; tako ga je domišljija nagnila k izmišljanju in nenaravnim, prisiljenim tvorbam v umetnosti in jeziku. Ljubil je izumetničene besede in stavke, nenaravne konstrukcije in besedne zveze, napačno frazeologijo in podobne stvari. Bil je nagnjen k afektaciji, izmišljanju in pretiravanju.

V njegovem jezikovnem gradivu se dasta ločiti dve lastnosti, ki imata svoje korenine v njegovi naravi: afektacija in izmišljanje.

Jezikovna afektacija ni sicer samo Tavčarjeva posebnost, temveč sploh bolezen tiste dobe, ki se je odmikala živi, resnični ljudski govorici. Pri Tavčarju se je razvila do najvišje mere. Začela se je v časnikarskem jeziku in je polagoma prehajala v umetnostno prozo. V rokopisnih zapiskih (glej Prijatelj r. t. I. zv. 452—488) in v prvih povestih (iz l. 1871 in 1872) rabi še ljudske besede: zapeljiv, zapeljati, starši, travnik, vesel itd., toda v naslednjih povestih ima že izraze: zavesti, roditelji, livada, radosten itd. Njegova k umetničenju nagnjena narava je dobila prvo netivo za to v Levstikovem purizmu, ki je zavračal vse ljudske tujke in rabil namesto njih slovanske izraze. Kolikor bolj je rastel pri njem književni vpliv, toliko več neljudskih, v zahodnoslovenskih narečjih neznanih ali iz drugih slovanskih jezikov vzetih besed rabi. Število takih izrazov je z leti rastlo, zlasti po l. 1890, ko je vedno bolj zmagoval Železnikarjev časnikarski jezik (gl. DS 1933, 421). Ni pisal toliko izrazov kot Železnikar, vendar se njegov vpliv vedno bolj čuti, dasi se mu je od kraja upiral. Že v prvi polovici svojega književnega delovanja piše izraze: dostojen, idem (sedanjik), itak, istina, izvestno, hasniti, obitelj, zvati itd. in se dosledno ogiba izrazov, ki jih govori ljudstvo, katerega je poslušal in v povestih opisoval: spodoben, grem ali sestavljeno: pojdem, vendar, resnica, gotovo, koristiti, družina, klicati itd. Po l. 1890 je zavestno iskal besed, ki se ločijo od živih ljudskih. Tako piše n. pr. V Zali (LZ 1894): so učinili Bogu ljubo dejanje (196), da bi vam satan zavêdel duše (72), ne poslušajte zavodnikov (= zapeljivcev, 75, 581), na lancih vodijo lovske pse (260, 325), ti si mi svedok, da jo odklanjam (261), naša mati je ostavila nauk sv. evangelija (201, tako govori kmet) itd. Take in enake izraze je rabil do konca svojega življenja, dasi jih je moderna struja s Cankarjem medtem že opustila.

Od afektacije moramo ločiti drugo posebnost Tavčarjevo, t. j. izmišljanje v jeziku. V tem mu ni podoben nobeden dotedanjih pisateljev; vsi so pisali dejanski jezik, t. j. jezik, kakor je bil v rabi ali kakor živi v ljudstvu ali je živel v starejšem slovstvu ali pri drugih slovanskih narodih, od katerih je bil izraz vzet. Pri Tavčarju se vidi, kako sta jezik in umetnost v tesni zvezi: izmišljanje v umetnosti vodi tudi k izmišljanju v jeziku. Največ jezikovnih slabosti je v onih povestih, v katerih oseb in dogodkov ni opazoval ali doživljal, ampak si jih je moral izmisliti. To vidimo najboljše v začetnih povestih. V povestih, ki se gode v njegovem domačem kraju, katerih osebe je imel

pred očmi, je jezik stvaren, resničen in brez naštetih napak (Margareta SN 1875; V gorah, Zora 1876 ter vse nadaljnje »Podobe iz loškega pogorja«). Povesti se ločijo tudi po slogu. V teh in enakih povestih je slog naraven, stvaren in preprost. Pretiran in preobložen pa je v povestih, ki si jih je izmišljal (Povest v kleti, Žala prigodba mlajših let, Otok in struga, Tiberius Pannonicus itd.). V opisih zadnje povesti so samostalniki obloženi z atributi, ki zabrišejo njihovo podobo, n. pr. Peljal jih je (= Neron) na vrt. Na nebu sijala je izmed temnih oblakov blede luna, ter obsevala visoka drevesa, da so napravljala dolge sence, padajoče po vrtnih gredicah. Nad palačo nakupičilo se je bilo črnih oblakov v mogočno gručo, ki je imela podobo velikega zmaja (LZ 1882, 539). Preprost, živ in slikovit pa je slog v istočasnih »Podobah iz loškega pogorja« in v Kuzovcih (1882), kjer ni skoro nič pretiravanja, samostalniki stoje sami, brez motečih atributov; jezik je tak, kot bi se pogovarjal z domačimi ljudmi. Toda brž ko zasučje pogovor na gospodo (v Kočarjevem gospodu na ljubljansko meščanstvo pod Tivolijem), je slog preobložen in izumetničen. Z leti so te jezikovne in deloma tudi stilistične napake izginjale; ko je kot človek in umetnik dozorel (nekako po l. 1890) in je jel življenje in jezik bolje spoznavati, so te napake vedno bolj redke.

Preveč bi obremenil Dom in svet, če bi izpisal vse napake, ki jih ima Tavčar v svojih povestih, od najstarejših do novejših. Našteti hočem samo glavne vrste, da vsaj malo pogledamo v njegovo jezikovno delavnico. Medtem ko je n. pr. Jurčič iskal besede in rečenice po besednjakih in časopisih, si jih je Tavčar sam izmišljal, besednjake je le redkokdaj rabil.

Delal je izraze, kakor: navoditi nam. napeljati (vrtnarji so navodili gredice, Dona Klara SN 1871, 151); privoditi nam. pripeljati (ako svojih občutkov ne privodim na bolj prozajična tla, Soror Pija, Zv. 1879, 88; Ivan Slavelj, Zv. 1876, 104; pot vodi za Blegošem, dokler ne privodi na Mali Blegoš, Cvetje v jeseni, LZ 1917, 360); razradostiti nam. razveseliti (mlado lice se je razradostilo, Zora 1873, 3, 19; sem Vas hotel razradostiti, Mrtva srca LZ 1884, 330, 207); pogosto je rabil glagol tudi brez predloga: radostiti se, kar je sam naredil in nima noben drugi slovanski jezik; uplamtiti nam. vneti (se ji ni vplamtila želja v srci, Zora 1873, 34; plamteti je časnikarski izraz, vzet iz shr., toda s tem predlogom in v tem pomenu je v shr. neznan); prerušiti, kar rabi v samovoljnem pomenu (Tihoto vaškega življenja prerušila je šumeča ženitev, Povest v kleti Zora 1872, 319); zaraščaj nam. naraščaj (= mlada drevesa nasproti starejšim, Zv. 1878, 123; LZ 1882, 281); pustošen (to so kaplje veselja na pustošno življenje, Iv. Slavelj, 1876, 123; serce je ostalo prazno in pustošno, Zv. 1880, 101; v Janežičevem nem.-sl. besednjaku iz l. 1867, ki ga je včasih pogledal, je našel pod Wüst samostalnik pustoš, kar je Janežič prepisal iz Mažuranića 1842: Wüste pustoš; pridevnika nima ne Mažuranić ne Janežič, naredil ga je Tavčar sam); nestvoren (je bilo groza pogledati nestvorno žival, Mrtva srca 1884,

518; naredil iz samostalnika nestvor, kar je prvi rabil Levstik 1880 in l. 1883 v SN Železnikar; s tem je dokazano, da je povest vsaj predelal, preden jo je dal natisniti, prim. Prijatelj, Zbr. sp. II, 479, kjer govori o postanku tega romana). Samovoljnih tvorbo je pri Tavčarju veliko. Ko je začel Pleteršnik zbirati gradivo za slovar in prebirati liste, je kmalu opazil, da Tavčarjeve tvorbe niso zanesljive, zato si ga ni izpisoval; zaznamoval si je od kraja nekaj izrazov (n. pr. razblekniti, kjer navaja vir: Zv[on]; izraz je dobil pri Tavčarju, Zv. 1882, 408: je razbleknil usta; izraz je sam naredil in ga rabil že zgodaj, SN 1871, 151), potem pa ga ni več bral. Ker mu ni zaupal, si tudi dobrih izrazov, ki jih ima Tavčar iz svojega kraja, ni izpisoval.

Pogosto zamenjuje pomen besed: Srdito bliskal se mu je pogled (Zora 1872, 319; prav: oko se je bliskalo ob pogledu; beseda p o g l e d izraža dejanje gledanja). Črna tema se mu je napravila pred pogledom (Slovan 1885, 356; prav: pred očesom; če bi se pred pogledom napravila, bi je ne mogel videti). Ranjencu se je delala tema pred pogledom (Slovan 1885, 82). Enake napake: kako ji je vzplamtel pogled, V Zali, LZ 1894, 71; ogenj mu je plamenel iz pogledov, Mrtva srca, LZ 1884, 648 itd. Tugovala mi je še, kako je zapuščena, Čez osem let, Zv. 1880, 151 (prav: tožila je). V mlajših povestih je pogosto rabil besede v napačnem pomenu, kar pa sta popravila Levec in Prijatelj v Zbranih spisih; prej naštete napake pa se tudi še v Zbranih spisih nahajajo.

Pogostokrat se napačno izraža glagolsko dejanje, n. pr. Povest v kleti, Zora 1872: pastir je pel v temnojasni zrak 308; je pel svojo pesem v nastopajoči večer 309; glagolsko dejanje (petje) se tu ne more natančneje določati po smeri; enako: breza je močila vanj (= v studenec) svoje korenine 309; mesec je objel vso naravo v svoje naročje 320; glagolsko dejanje (objeti) ne more imeti krajevnega določila, to bi mogel imeti kak drug glagol, n. pr. vzeti; kos je izdihoval žalostno svojo večerno pesem 320; vzdihovati ne more imeti predmeta v tožilniku; je meril petice v peharjih 308, prav: na peharje, ali: s peharji itd. Vse to ima še Prijatelj v Zbranih spisih. — Valovi življenja, Zv. 1877: pel je v jutranji zrak 137; pesem je zakipela čez raván, čez plan do sinjega neba 139; pesem ne more kipeti po ravnini, enako: Iz sivega mraka mi je zerl (njen obraz) nasproti, izmed(!) rujave tratine mi je hitel nasproti, iz modrega neba mi je kipel naproti 140, krajevna označba je napačna; serce mu je poželelo po(!) edinem otroku 171; poželeti more imeti predmet v rodilniku; zamenjal je s pomenom: poželenje imeti po čem. Vse te napake sta ohranila še Levec in Prijatelj. — In vendar —! (Zvon 1878): njena vitka oseba se je ostro črtala od belih sten 182, prav: se je črtala na belih stenah, ali pa tako, kot je o isti osebi pozneje sam zapisal: podoba njena se je čisto ločila od temnega vejevja v ozadji 218; prav bi tudi bilo, kakor je izrazil v Mrtvih srcih 71: ostro se črta njegova podoba v zrcalu. Enako je prav: Triglav in drugi snežniki so se ostro črtali v temni zeleni krajini, V Zali 1894, 322. Napačno je zopet v Mrtvih srcih 267: njena bela obleka in pa še

bolj njen beli vrat se črtata od temnega mraka. Dalje: ki (= ljubezen) je zanj kipela po nji 218; kipenje se more določiti le po smeri na kvišku, vodoravno smer bi mogel izraziti kak drug glagol, n. pr. valovati po čem; ista napaka: divja strast plamteča po meni 218. Vse te izraze sta pridržala Levec in Prijatelj. Dalje: tisti (= starši), ki so ga v pregrešni ljubezni rodili v življenje, Tržačan LZ 1882, 37; prav bi bilo: so ga poklicali v življenje. — Mrtva srca: z roko si šine med puste lasé na glavi 4; prav bi se reklo: roka šine med lase; proti kuhinji usmiljenja kipeč vzdihne 135, to glagolsko dejanje ne more izraziti vzroka ali načina, prav bi bilo: usmiljenje kipi v njem. Po bledem obrazu se ji razgane kakor rudeča tančica, ki pa takoj izgine 712, o tančici bi mogli reči, da se razgrne. Mnogo napačne frazeologije je zlasti še v Ivanu Slavlju in Janezu Solncu.

Mnogo napak je napravil pri glagolu glede časov in naklonov; glede časov n. pr.: Torej spite, dokler vas ne vzbudi trobenta, da ste (enako Levec, toda Prijatelj je pravilno popravil: boste) navzočni, ko bode Gospod sodil, 4000, LZ 1891, 718. Glede naklonov: V kongresni Poljski se je zbirala mogočna armada, katera naj je (prav: bi) čez avstrijske dežele šla nad upornike (Izza kongresa, LZ 1907, 579, enako Prijatelj). »V Boga zaupajte.« »V tega zaupam! Drugače sem (prav: bi bila) že davno skočila v vodo« (LZ 1906, 328). Vmes so kričali nadzorniki ter pazili z bistrim očesom, da se ni (prav: ne bi) kaj ukradlo ali kaj uneslo, Slovan 1885, 372, enako Levec in Prijatelj. Za nos vodim vsakega, naj je (prav: naj bo) ud deželnih stanov ali beraški dijaček (Janez Solnce, Slovan 1885, 149). »In kdo je?« »Po obleki sem sodil, da je plemkinja! Ali sedaj poslušaj, kdo je!« »Naj je (prav: naj bo), kar če«, r. t. 67; enako Levec in Prijatelj. To sta ločna (disjunktivna) stavka, ki se vežeta z veznikom b o d i (velelnik tretje osebe = naj bode, naj bo); pomen: za nos vodim vsakega, bodi (= naj bo) tisti ud deželnih stanov ali bodi (naj bo) berač.

Ker ni imel čuta za jezik kakor n. pr. Stritar, tudi ni tako skrbno odbiral besed kakor on. Stritar je pri ljudskih povestih pazil, da ni vpletel ne v opis ne v razgovor nobene besede, ki bi ne bila znana ljudem one vrste, ki jih opisuje. Pri Tavčarju so tudi razgovori kmetiških ljudi večkrat taki kot časnikarski opisi. Tako beremo V Zali, kjer je jezik sicer čudovito kmetiško krepak, takele pogovore kmetiških ljudi: Meni je malone bolje všeč maša na Trati n e g o te naše p r o p o v e d i vrhu Zale (LZ 1894, 201; v povesti Cvetje v jeseni se je že unesel in piše: káko pridigo je delala svojemu možu, LZ 1917, 464). Jernač izpod Skale možuje: kar pri nas i t a k ne velja mnogo; r o d i t e l j i (392), med propovedjo gospoda kaplana (393). Bil sem gospodar in gospodinja z a j e d n o (govori Tinač, 583). V romanu Izza kongresa govori Urban Pintar, doma iz Poljan, takole: »Točno ob šestih pridi«, LZ 1906, 454. Takih bedastoč ne govôri, LZ 1908, 68.

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

Slovenski protestantski pisci. Izdala Tiskovna zadruga v Ljubljani 1934. (V seriji »Slovenskih pisateljev«.) Izbral in uredil **dr. Mirko Rupel.**

Najstarejši naši pisatelji, ki so polagali temeljne kamne slovenski literaturi, so radi posebne usode, ki jo je doživelo njihovo delo, dokaj odmaknjeni našemu neposrednemu študiju in precenjevanju; saj leži velika večina ohranjenih del prvih slovenskih pisateljev razmetana po najrazličnejših knjižnicah daleč od današnjega slovenskega kulturnega središča. Med tiste, ki jih slovenski literarni zgodovinar doslej sploh ni dobil v roke, moramo šteti med drugimi dve knjigi, namenjeni ljubljanski stanovski šoli, in pa prve katoliške tiske, ki so se pojavili ob petindvajsetletnici prve Trubarjeve knjige. A za nekaj izvodov najdragocenejših knjig lahko ugotovimo, da so nam ušle iz evidence že v najnovejši dobi. Možnost, da se nam danes ali jutri izgubi unicum te ali one dragocene knjige iz 16. stoletja, ni izključena. Tudi čas in preslaba oskrba po nekaterih knjižnicah v inozemstvu povzročata svoje. Marsikateri redki knjigi je skozi dolga desetletja edini gost črv — četudi je morda kak slovenski učenjak preteklega stoletja s tresočo se roko v latinščini napisal na vidno mesto na prvem listu, da je knjiga dragocena, predragocena, edinstvena.

Narodi, ki se zavedajo silne pomembnosti svoje kulturne preteklosti in se vedno z novih vidikov poglobljajo vanjo, da bi se iz nje učili, taki narodi izdajajo dela svojih starih pisateljev v bogato komentiranih izdajah po svojih najvišjih znanstvenih zavodih. Tako izključujejo vsako možnost, da bi jim šel najmanjši drobec ohranjene preteklosti po zlu, obenem pa omogočajo domačim in tujim znanstvenikom sistematičen študij zgodovine svojega jezika in svoje kulturne preteklosti.

Da bomo tudi Slovenci prej ali slej morali misliti na kritične izdaje najvažnejših starih pisateljev, začeni s protestanti, o tem ni dvoma. Drugo je vprašanje, kdaj nam bo kaj takega mogoče. Doglej nam bo kulturno delo utemeljiteljev našega knjižnega jezika približevala in posredovala odlična knjiga »Slovenski protestantski pisci« v izboru in uredbi dr. Mirka Rupla. Knjiga je sicer namenjena širšemu občinstvu (zato je opravičljivo transliteriranje v gajico in prevajanje nemških uvodov in po-

svetil), a bo vendar izborna služila tudi literarnemu in kulturnemu zgodovinarju ter zlasti profesorju slovenščine v srednji šoli.

Urednik je, kot sam pravi v svojem poročilu na strani 317, »hotel zbrati zlasti kulturno in zgodovinsko pomembnejše odlomke« ter moral zato upoštevati tudi drugojezična posvetila. In če pregledamo knjigo, moramo ugotoviti, da je zbranih toliko tako pomembnih odlomkov, da nam — seveda enostransko — očrtavajo kar celo razdobje v življenju našega naroda, nam predstavljajo celo vrsto navdušenih borcev za reformacijo in postavljajo ta izrezek iz življenja našega naroda v tok svetovnih dogodkov — vse to neposredneje in nazorneje kot še tako spretna beseda sodobnega zgodovinarja.

Od prostora, ki ga v knjigi zavzemajo teksti, je urednik odločil točno dve tretjini ustanovitelju slovenskega knjižnega jezika in obenem najplodovitejšemu slovenskemu protestantskemu pisatelju — Primožu Trubarju. Zato je razumljivo, da je njegova markantna postava s temi teksti prikazana od vseh najtočneje — to tem bolj, ker je Trubar od vseh slovenskih prot. pisateljev najzgovornejši o sebi, o svojih nazorih, hotenjih, težavah in nadlogah, veselih in žalostnih doživljajih, boleznih in dolgovih, o letini in turških napadih.

Doba najnazorneje odseva iz Trubarjevih polemik s katoličani, ki jih stavi v isto vrsto z malikovavci in Turki. V polemiki je Trubar bojevit, udaren in brezobziren; izrazov ne izbira, temveč sega po najkrepkejših in najnazornejših, četudi gredo čez mero in četudi nekateri njegovi lastni pristaši žele zmernejšega boja (glej str. 144). Zlasti ostra je njegova beseda po drugem pregnanstvu, ko piše iz svojega »druge Patma« — »Nigdirdoma« —, ter v času, ko se je pojavila slovenska katoliška knjiga s polemično protiprotestantsko vsebino. (Gl. Katechismus z dvejma izlagama 1575.) A prišel je čas, ko Trubar že tudi napak v lastni hiši ni mogel več molče gledati. In tedaj je dvignil svojo nazorno in brezobzirno besedo kot sodnik dobe in glasnik pokore: »Ti luterski tudi le čedali huši, nezvejstiji perhajejo, v nepokuri prebivajo, malu inu skoraj nikomer prave lubezni inu perjazni izkažo. In summa, ti luterski glih taku koker ti papežniki, ta vekši dejl od nih, v tih velikih smrtnih grehah, ozgoraj poprej imenovanih, od samiga Kristusa prerokovanih, do vušes stoje. Nikdar poprej od obenih ludi na svejtu ni bilu slišati ne viditi take oferti, požreščine inu mnogotere nepridne potrate, koker zdaj per nas se godi suseb s tejm gvantom inu gostovanem. Mi zdaj te naše smrkove glave, te smrdeče trebuhe, blatne noge zgul ž žametom, damaskom, škrlatom, spinatom, židami, zlatom, srebrom, s perlami inu žlahtnimi kamini oblačimo inu nanje obesujemo. Nikdar poprej per nikomer, per obenim gostovanu oli povablenu se nej tulikajn dragih, sladkih mnogoterih jejdi in riht kmalu naprej neslu inu postavilu koker zdaj, nekar le samuč per žlahtnikih, temuč tudi per purgarjih & c. Zatu se oben ne čudi inu Bogu krivu ne daje oli persodi, kir nas taku s Turki inu z drugimi nadlugami obišče inu štrajfa.« (144.)

Genljiva je ljubezen, s katero Trubar vedno iznova omenja »naš ubogi, preprosti, dobrosrčni slovenski narod« ali »ubogo slovensko in hrvaško ljudstvo, ki živi v nevednosti in ga poleg drugih nadlog mučijo zlasti Turki«.

Trubar se razpisuje o Slovencih in Hrvatih zlasti v nemških posvetilih, v katerih prosi razne vplivne ljudi gmotne podpore za svoje podjetje. Neprestano tudi poudarja prevažno dejstvo, da so začeli v slovenskem jeziku tiskati knjige, govori o začetnih težavah in o vodilih, po katerih se je ravnal, ko je polagal temelje slovenskemu knjižnemu jeziku.

Zadnje dneve svojega življenja je ob pogledu na težki zunanji in notranji položaj slovenskih protestantov živel v tesnobnih skrbeh; te odsevajo iz njegovega zadnjega dela, ki ga je končaval na smrtni postelji: »ti škofi njo [= besedo božjo] preganjajo, mi pak po nje ne živemo inu to isto hočemo nucati k lakomnosti, oferti inu k drugim grejhom — taku jest skrb imam, krajnska dežela bode gvišnu eno veliko štrajfingo morala trpejti, bodi glih od Turka ali sicer skuzi vojske, lakoto inu druge štrajfinge.« (158.)

Trubarjeva osebnost kaže poleg velike ljubezni do lastnega naroda še nekaj izredno simpatičnih potez, ki odsevajo tudi iz odlomkov v Ruplovi knjigi: poštenost in neoporečnost v vsem življenju ter izreden pogum, s katerim je uveljavljal svoja spoznanja v življenju. Iz načina njegovega izražanja, iz njegovega stila razberemo, da je v Trubarjevem značaju imela čuvstvena komponenta premoč nad strogo razumsko. Trubarjev stavek (oziram se v prvi vrsti na Trubarjeve izvorne tekste) ni grajen logično, temveč čuvstveno; zato je pogosto izredno dolg, poln pleonazmov, parentez, anakolutov in digresij. Ob samostalnik Trubar izredno rad kopiči attribute; celo predikat je kaj često podan z dvema, tremi ali celo več sinonimnimi glagoli. Če uporablja tujko, ji rad pristavlja sinonimno domačo besedo in obratno. Trubarjevo nagnjenje k pleonastičnemu izražanju je ob razboru njegove »Cerkovne ordninge« podrobno označil že prof. Kidrič (*Die protest. Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert* 91.—94., 158.—9.)

Ker je Trubar izšel iz ljudstva in pisal zanje, je njegov izraz po besedišču in metafori ljudski; prim. poleg gornjih citatov še njegovo izjavo na str. 13 in njegovo metaforo na str. 92.: »Oli mi krščeniki imamo hudiču inu vsem nega tovarišem ...figo pokazati.« — Omenim naj še Trubarjev močno razvit estetski čut, ki je v zvezi z zgoraj omenjeno močno čuvstveno komponento Trubarjeve osebnosti: Trubar sam poudarja, da je pri njegovem določevanju črkopisa odločeval v prvi vrsti estetski kriterij, da je odločalo oko. Ker se »naša slovenska beseda s tejmi latinskimi puhštabi lepše inu ležej piše ter bere«, se je odločil za antikvo (10). Dolgo je premišljeval, kako bi pisanje šumevcev poenostavil, da bi bilo »štaltnu inu zastopnu«, »da bi preveliku puhštabov oli konzonantov k ani silabi ne jemali, koker ti Peami inu drugi dejo, kateru je grdu viditi.« (15.) A da bi v pisavo uvedel dosledno razlikovanje med s in z, š in ž, to ni imel za potrebno, češ, Slovenec se bo z vajo sam priučil pravilno čitati, Nmec, ki se jezika ni učil, pa ne bo bral pravilno, če mu še tako točno zapišeš. »Pisanje in branje našega jezika je najbolj odvisno od vaje in rabe.« (19.)

Drugi naš protestantski pisatelj Sebastijan Krelj se po značaju bistveno loči od Trubarja. Krelj je filozofsko in filološko bolj izobražen, oster mislec, hud polemik in strog sistematik. Krelj je takoj v svoji prvi

knjigi po poglavjih sistematično nekako »konfrontiral« učenje rimske in luteranske cerkve, skušal dognati točne razlike med obema in pridobiti čitatelja zase. Nič čudnega, da se tudi s Trubarjevo nedoslednostjo v pisavi ni strinjal in da jo je hotel tiho in mirno, kar *via facti* s svojim delom odpraviti in črkopis izpopolniti po vzgledu na glagolico in cirilico, knjižni jezik pa postaviti na širšo vseslovensko podlago (183.—4.). Krelj je bolj vase zaprt človek, ki o sebi in svojih razmerah ne piše; njegov jezik je čistejši in izraz jedrnatější od Trubarjevega.

Jurij Dalmatin je po svojem značaju in delu v tem podoben Krelju, da tudi on o sebi in svojem delu govori manj kot Trubar in da prav tako kot Krelj stremi za doslednostjo v grafiki in sistemizacijo pravopisa. Od obeh prejšnjih se pa razlikuje po tem, da je ves zatopljen v svoje veliko delo in da se v boj z nasprotniki ne spušča. Značilno zanj je, da je sicer napisal molitev zoper Turka, ki ga primerja »kriji žejnemu psu«, kateremu naj Bog položi »eno rinko v njegov nus inu ene bruzde v njegova prekleta usta« (212.), da pa je glede katoličanov mnogo strpljivejši kot Trubar in Krelj: v »gmajn molivi po predigi« prosi Boga, naj ukroti Turka in »de tudi naši drugi sovražniki inu zuprniki nas sovražiti inu preganjati nehajo inu se podadez nami v miru in pokoju krotku prebivati!« (217.) Da bi videli, kaka miroljubnost je izražena v tej Dalmatinovi prireditvi molitve za naše razmere, bi morali čitati isto molitev v Trubarjevi prireditvi v Cerkovni ordningi 1564. (Tega teksta Rupel žal ni priobčil.) Tudi Trubar tam prosi, »de nas Bug obaruie pred Turki«, in želi, naj ljudi, »kir so pod teim Papeshom... gošpud Bug tudi ...hti fui luzhi inu htimu prauimu špolnanu... napela inu perprau, de fnami red šmirom slubefanio shiue inu prebiuaio...« A »gospošćini« želi božjo milost in Sv. Duha, »de oni vse falsh krike šapelaune vere, vuke, Prydige, Buque, vse falsh Boshye slushbe inu malykouane doli perprauio inu cilu šatareo inu šubper štoye.« (Kidrič, Kirchenordnung, 113 op. 4. in 6.)

Vse veličine in lepote Dalmatinovega dela kratka antologija seveda niti približno ne more podati, a njegova osebnost in njegov značaj odsevata tudi iz odlomkov, ki so tu priobčeni.

Adam Bohorič se nam v predgovoru k svoji slovnici kaže predvsem zelo načitanega in izobraženega humanista in gorečega ljubitelja Slovanstva. Njegov predgovor je učena, visoko retorično spisana disputacija o pomenu znanja jezikov in njegovi uporabi ter goreč slavospev na zgodovino, veličino in slavo Slovanov, med njimi seveda tudi Slovencev. Bohoričev uvod je bil sredi 18. stoletja eden najvažnejših tekstov, iz katerih so naši preporoditelji črpali pobude za preporodno misel na restavracijo slovenskega knjižnega jezika.

Ostali protestantski pisatelji: Jurij Juričič, Lukež Klinc, Janž Mandelc, Janž Tulščak, Janž Schweiger, Hieronim Megiser, Andrej Savinec, Felicijan Trubar, Marko Kumprecht, Janž Znojilšek in anonimi so zadostno označeni z manjšimi teksti in odlomki.

Izbor tekstov v celoti ustreza smotru, ki si ga je pisatelj zastavil (str. 317). Ob tako zastavljeni nalogi pa je seveda neizbežna neka enostranost: pri prvenstvenem iskanju kulturno in zgodovinsko pomembnejših odlomkov so seveda morala stopiti nekoliko v ozadje dela, ki teh dveh lastnosti ne kažejo v toliki meri — zlasti prevodi svetopisemskih tekstov. Tako nam je n. pr. Trubar predstavljen pretežno kot pisatelj predgovorov in posvetil, v katerih kramlja o vseh mogočih stvareh; dalje nam je označen s katekizmom, polemikami ter raznimi krajšimi izjavami najrazličnejše vsebine, katere je pisal večkrat samo zato, »de le-ta papir cilu prazen ne ostane«. Kot prevajavec sv. pisma pa nam je označen samo z dvema kratkima psalmoma in dvema malima odlomkoma iz Lukovega evangelija. Prav je, da nam je urednik tudi v tej mali izbiri svetopisemskih tekstov dal možnost, da primerjamo Trubarjev prevod n. pr. z Dalmatinovim (prim. str. 93. in 206.).

Urednik je napisal knjigi vestno in objektivno pisan uvod, v katerem podaja najprej zgodovino slovenske reformacije, za tem pa dobro označuje posamezne pisatelje in njihovo delo. Tekste pa je opremil s podrobnimi opombami, seznamom manj znanih oblik in slovarčkom manj znanih besed. Vse to vrednost in porabnost knjige še občutno večja. V opombah, ki so sestavljene z veliko vestnostjo, bi bilo umestno navesti signature redkih naših knjig, raztresenih po inozemstvu. Kdor je kdaj iskal po vnanjih knjižnicah, ve, kako težko je včasih najti signaturo in priti do knjige. — K opombi o Kreljevi Otročji bibliji (str. 300.) naj omenim, da ima v »Antithesi« le prvo poglavje katoliške »priče«, vsa ostala poglavja so brez njih (v tretjem Krelj omenja, da katoličani prič za oni svoj nauk nimajo). — Med manj znane oblike bi bilo treba uvrstiti tudi zaimek vus (za ves). V slovarček bi pa seveda spadala še marsikaka beseda, ki poprečnemu čitatelju ne bo umljiva (nekatero so objasnjene v opombah): basen (126), buštvu (131, 217) v pomenu uboštvu; urednik sam uporablja besedo boštvu v pomenu božanstvo in to vprav pri tolmačenju besede bogastvo (na str. 279); divjaščina (141); dvojiti se (179); frančože (131); keden (31); maninga (45); puhti (132); sklučene (131); silovati (134); spinat (143); vrtača (77); zakonik (134); znošene (5); žolner (131). Na str. 109. piše Trubar med navodili za petje: »Ne tulite, ne bledite nezastopnu...« Velelnik bledite izvaja urednik od glagola bledeti (314); to je seveda napačno — Trubarjev glagol se glasi: blêsti, blêdem. — Vse te drobne pomanjkljivosti pri celotni oceni urednikovega dela seveda niti v poštev ne pridejo. Knjiga, ki nam jo je dal, je lepa, pomembna in bo trajno ohranila svojo ceno.

Posebej se moram dotakniti še opreme te knjige (ing. arch. Omahen). Ovoj v črnem, rdečem in zlatem tisku predstavlja evangelista v značilni noši protestantskih pastorjev 16. stoletja; v sprednjo belo platnico pa je vtisnjena Trubarjeva podoba v zlatu. Oboje je posneto po vezavi slov. protestantskih knjig 16. stoletja. Tudi vinjete na hrbtu in v knjigi in črke za naslove k posameznim avtorjem so posnete iz naših tiskov 16. stoletja. Knjigi je pridejanih tudi 16 lepo uspelih reprodukcij naslovnih listov oz. značilnih

strani iz nekaterih najvažnejših slovenskih tiskov 16. st. ter enega Trubarjevega pisma iz l. 1564.

Tako se je uredniku, arhitektu in požrtvovalni založnici posrečilo ustvariti eno najlepših in najpomembnejših knjig, ki smo jih zadnje čase Slovenci dobili.

Janez Logar

Miško Kranjec: Sreča na vasi. Tri novele. Hramova knjižnica 5. Založba Hram, Ljubljana 1933.

Čudno: vsakomur se zdi v redu, če lirik zbere »raztresene ude« in jih izda v posebni knjigi. Po pravici, saj pesniške zbirke navadno niso samo pesnikov obračun s samim seboj, marveč večinoma šele odkrijejo njegovo pravo podobo. Če pa isto stori novelist (ali pa celo esejist!), se marsikdo nehote vpraša, čemu to dela, ali ni to nepotrebna potrata. Tega je kriva naša vzgoja oziroma praksa naših založb, ki največkrat niso bile naklonjene ponatisom. Zaradi tega jih mora, seveda kolikor niso krive le gospodarske razmere, zadeti očitek, da niso rade in uvidevno spremljale razvoj oziroma pospeševale rast naše književnosti. In vendarle moramo obžalovati, da ostane toliko dragocenih ustvaritev takorekoč pozabljenih in zakopanih v revijah.

Med drugimi je tudi založba Hram uvidela potrebo in kulturno pomembnost takih ponatisov sodobnih avtorjev. Med prvimi je izdala troje novel Miška Kranjca, katere je izbral ter jim napisal uvod Josip Vidmar. Drobna zbirka vsebuje novele Sreča na vasi, Na valovih Mure in Kati Kustecova.

Te tri novele resda niso same najboljše Kranjčeve stvari in tudi sicer bi si želeli izbor večjega števila njegovih novel. Vendarle pa moramo biti veseli lepe knjižice, iz katere nam kljub temu, da vsebuje le troje novel, popolnoma zaživi svojstveni svet tega nadarjenega pripovednika.

V prvi vrsti moramo poudariti, da ima pripovedovanje Miška Kranjca nekaj privlačnega na sebi. Rad bereš, to je. To je veliko vredno ter je hkrati znamenje pravega pripovednika. Svojstvenost pisateljevega ustvarjanja izvira nedvomno iz njegove tesne spojenosti s prekmursko zemljo, ki se razodeva prav tako v snoveh kakor v slogu. Morda je največji čar njegove umetnosti prav v tej skladnosti materialnega in estetičnega sveta. V novelah je Kranjec sicer motivno in vsebinsko ožji kakor v povestih, zato pa je oblikovno dovršenejši. V novelah zlasti ni onega kolektivnega poudarka kakor v povestih, dasi tudi te drobne, individualne zgodbe rad nasloni na širše sociološko ozadje pokrajine in družbenega okolja. To ga deloma zavaja v neenakomernost oziroma ohlapnost, kar se gradnje tiče. Tudi v jeziku ni enoten, ker vanj vpleta tujke, kar je stilni racionalizem in moti, ker ni v skladu z naivnostjo in kmečkim primitivizmom.

Ta primitivizem je zanj značilen posebno, kar se snovi tiče. Motivna osnova vseh treh novel je ljubezen, ali bolj seksualna strast, ki je včasih iskrena, včasih združena z življenjskim utilitarizmom. Ta primitivna ljubezen je zato sicer tegobna, a ni še tragična. Zato je velika zmota, na tej osnovi trditi, da riše Miško Kranjec življenje, »kakršno je«. Ne samo iluzionist, marveč vsakdo, ki je v sebi doživel svet višje resničnosti, bo upravičeno trdil prav nasprotno. Ta ugotovitev seveda ne zadeva umetniško, marveč samo

vsebinsko-etično stran življenja. A videti je, da je nekaterim »življenje« prav tako ohlapen pojem kakor »svoboda«.

Miško Kranjec resda riše življenje »kakršno je«. Vendarle je to resnično samo z vidika okolja in ljudi, ki jih opisuje. Z vidika celotne življenjske resničnosti pa je ta svet nedvomno enostranski. Najboljši zgled za to je naturalistična »Sreča na vasi«. Gotovo nihče ne more zanikati resničnosti takšnega življenja. A prav tako je gotovo že na vasi, da jo opišeš v resnici vso, kakršna je, tudi še drugačno življenje, globlje in lepše, a zato nič manj resnično. V noveli »Na valovih Mure«, ki je najlepša v zbirki, je pisatelj sam podal primer za to. Iz naturalističnega larpurlartizma, ki je značilen za prvo, umetniško sicer nič manj dovršeno novelo, se je Kranjec tukaj povzpел do tragične umetnosti, ki pomeni dotik animaličnega sveta z moralnim, duhovnim. Pomembno pa je, da so pri Kranjcu nosivke tragičnega doživljanja predvsem ženske, v katerih je skorajda vedno poleg telesnosti poudarjen tudi etični upor in duhovni dvig. Tako celo primitivna Verona v »Sreči na vasi« beži od moža zaradi etičnega protesta. Ta njen beg se mi zdi kakor simbolična podoba za avtorjevo pot od naturalizma k etičnemu realizmu, ki je življenjsko vsekakor pomembnejši, ne glede na to, da etična lepota navadno stopnjuje tudi estetično vrednost umetnosti. Ta pot je, čeprav manj jasno, vidna tudi v »Kati Kustecovi«, ki pa je umetniško nekoliko šibkejša, deloma zato, ker je njena snov za novelo morda nekoliko preobširna, deloma pa zaradi bolj ohlapne gradnje.

France Vodnik

Ivan Pregelj: **Izbrani spisi**. Deveti zvezek: Tolminci. Jugoslovanska knjigarna. 1934.

Tolminci, ki jih prinaša ta zvezek v tretji, zelo predelani izdaji, so bili tedaj, ko so pod naslovom Tlačani prvič izhajali v DS 1915—16 kot poskus domačnostne zgodovinske povesti v stilu duhovnega realizma, vsekakor zanimiva literarna novost. Enako zanimiva pa je slika nadaljnje Pregljeve umetniške rasti, če primerjamo prvo izdajo tega dela z inačicami in predelavami kasnejših izdaj.

Idejno Tolminci niso navadna socialna povest. Tragični spor, ki giblje dejanje, ne leži v zunanjih gospodarskih vzrokih, temveč raste iz duhovnih globin kot upor trpeče človečnosti, ki svoje trpljenje odeva z gloriozno mučeništva in sanja o strašni kazni pravice nad krivico, dokler se njen upor ne razraste v sproščen plaz blazne razdivjanosti, ki se umiri šele v goriški tragediji, kjer padejo pod rabljevimi mečem vsi glavni voditelji upora. Tolminci so naš prvi kolektivni roman, ki hoče zajeti vso pokrajino. Z naturalistično natančnostjo riše pisatelj v bolečini spačena lica tolminskih upornikov in vso dolgo vrsto krivic, ki se sproščajo v eno samo misel, misel na nož, ki ga je treba nabrusiti. Vsled tega je skoraj ves prvi del le nekak okvir samostojnih novel brez prave epične sklenjenosti. Šele na koncu prvega in v začetku drugega dela se dejanje epično strne in vzpne, a se kasneje znova zdrobi v samostojne baladne prizore. Temu pa ni vzrok le borba s snovjo, ampak še veliko bolj celotna zasnova romana, ki ni epična, temveč dramatična. Pregelj ne gradi iz psihologije; življenje mu je izključno religiozen

problem, borba dobrote z grehom, ki se tareta v duši in sprožata vse človeško nehanje. Značaji oseb se ne razvijajo epsko z dejanjem, ampak so že v začetku dograjeni in celi in se v dejanju le še izčistijo ali pa tragično propadejo. Tragična krivda leži kot v analitični drami navadno v preteklosti in jo v delu samem spoznamo šele iz njenih posledic. Tako mu tolminski kmečki upor iz l. 1713. tudi ni bil več kot potreben vsebinski okvir, v katerega je skušal zajeti vso tragično nedognanost življenja. Vsled tega Tolminec ni epično razvil navzven, ampak jih je dramatično poglobil navznoter, vsled česar pogreša delo trdnega epskega stožerja, ki naj bi nosil dejanje. Kompozicija je torej povsem drugačna kot n. pr. v Reymontovih Kmetih, ki so kot delo epske širine z močno osebno dramo v središču gotovo najlepši vzor kolektivnega romana. Ta dramatična zasnova pa daje Tolmincem neko iracionalno globino, ki jo slutimo iz blodenj Andreja Laharnarja ob Pismu, iz preroških videnj slepe Polone, iz romantično skrivnostne pojave Petra Duše, iz bridkosti Simona Golje, ki trpi za tuje grehe. Iz tega baladno grozotnega razpoloženja je ustvaril pisatelj nekatere izredno lepe prizore (zamaknjenost tete Polone, Kanelova smrt i. dr.).

Iz svojega katoliškega svetovnega nazora je zavrgel Pregelj umetniški princip naturalizma kakor tudi umetniški princip simbolizma in ustvaril stil duhovnega realizma, za katerega pa se v Tolmincih šele bori. Zato uporablja zlasti pri opisih pogostokrat pripomočke starejše pisateljske šole (Jurčič). Stilno docela neorgansko pa je vpletel v roman romantično zgodbo o skupulji s pikastim plaščem, s katero je hotel utemeljiti nekatere daljne vzroke upora, ki pa zelo škoduje celotni dramatično realistični zasnovi. Pisatelj to šibkost najbrž tudi sam čuti, zato je v drugi izdaji (l. 1927.), da poudari osnovni realističen element, pripisal poglavje »Jogri tolminske pravice«, ki pa bi kot mrtev zgodovinski oris bolj spadalo na začetek ali pa med opombe; na tem mestu pa le še bolj razdira že itak rahel epski okvir, ki ga je v drugi izdaji mnogo bolj smotrno strnil nego v prvi. V tretji izdaji pa je popravil delo kompozicijsko le v toliko, da je pomaknil začetek drugega dela nekoliko naprej in na ta način ustvaril dva kvantitativno in vsebinsko sorazmerna dela.

Najbolj zanimive pa so v tej izdaji jezikovne in stilistične spremembe. Naj navedem kot primer opis skopuha Lapajmeta. DS 1915, str. 168: »Valentin Lapajne je sedel za mizo in nekaj prebiral s kupa žita pred seboj, v kolikor mu je še bilo mogoče vpricho zgoščujočega se mraku. Lapajne je bil skopuh ter koščen in ostrorezan. Z odrevenelimi prsti je mel, da so pokali ko dračje. Neizmerno rad je prebiral s kupa, mislil je pri tem na groše.« Izbr. spisi, IX., str. 95: »Valentin Lapajne je sedel za mizo in prebiral grašico in ljulko iz žitnega kupa pred seboj, v kolikor mu je še bilo moči in je še videl spričo zgoščujočega se mraku. Bil je koščen človek z značilnim licem skopega človeka z drobnimi, stisnjenimi ustnami in šiljastim nosom. Zdaj pa zdaj je pomel z odrevenelimi prsti, da so pokali kakor suho dračje. Delo, ki ga je opravljal, mu je prijalo. Predočeval si je, da prebira groše iz kupa.« Jezik Tolminec je svojsko kratek in prijeten brez baročne preobloženosti nekaterih kasnejših Pregljevih spisov. Zato pa človeka neprijetno zbode hrvatizem,

kakor: domačin (= gospodar), sodec (= sodnik) ali pa stavek: »Poštenemu možu je začela glava nihati« (str. 62).

Posebno umetniško vrednost dobi to delo ob dejstvu, da se je moglo kot drzen literaren poskus uveljaviti v času, ko sta gospodarila v slovenski prozi Iv. Cankar in Finžgar. S to izdajo pa je na popolnosti samo pridobilo, kar ni vselej lastnost Pregljevih Izbranih spisov. A. Žavbi

Pavel Brežnik: Klic Gorjancev. Roman. Kmetijska matica. 1933.

Brežnikov »roman« mi je nov dokaz, da je sodobnost »generacija brez mož« (Thiel). V času najtežje duhovne in gospodarske stiske, ko preplavlja naš knjižni trg valovje plaže, smo dobili še to ljubko meščansko idilo, ki si lasti naslov romana. Delo je pisano z neprisiljeno rutino in je vsebinsko živahno razgibano ter epsko neposredno, a je psihološko docela medlo, brez izrazitega osebnega sloga in brez vsake globlje duhovnosti, ki je nujna osnova vsakemu resničnemu literarnemu delu; zato mu ni mogoče priznati niti povprečnih estetskih kvalit. Ne razumem, čemu je izšla ta meščanska zgodba pri Kmetijski matici, ko pa s svojo idejnostjo — če moremo pri tej knjigi govoriti o kaki idejnosti — v nobenem oziru ne more služiti kmetjski prosveti. Ljudska knjiga ima svojo zakonitost: ljudstvo naj vidi sebe v nji, »kakor vidi svoj obraz v ogledalu« (Levstik). Kako naj vidi kmetsko ljudstvo sebe in celoten problem svoje duhovno-telesne bitnosti v »dolarskih princesah« z vsemi njihovimi atributi, kot so: denar, avto, radio, ples, toaleta itd.? Odkloniti pa je treba delo tudi ideološko, če vidi pisatelj ves življenjski problem le v telesnem blagostanju in njegovo rešitev v amerikanizmu: gospodarski podjetnosti. Osebe tega »romana« (Dornik, Gaby, Ivan) niso tragične, ampak naivno realistične, zato delo ni človeško odrešujoče, temveč meščansko sentimentalno. Bilo pa bi vsled svoje preproste tehnike in živahne zabavnosti dober tekst k slovenskemu filmu o Gorjancih. A. Žavbi

Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije. Izdala v zbirki »Kosmos« Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana 1933.

Kdor pogleda malo preko meja domače zemlje, spozna, da smo Slovenci veliki v obdelovanju malih snovi in vprašanj, pogrešamo pa velikih del s široko in globoko zasnovo. Tako v pesništvu in umetnosti na splošno, v politiki, v gospodarstvu in — znanosti. Zadnji čas vzbuja upanje, da bomo morda le prišli do širših razgledov in do močnejših del. Prav tako sliko odkriva naše zgodovinopisje: bibliograf bi mogel navesti lepo število diletantskih spisov, pa tudi resnih člankov in razprav, celo večjih del za neke pokrajine in nekaj celotnih orisov; kadar pa te kdo vpraša po temeljitem, enotnem in zanesljivem zgodovinskem spisu, prideš v zadrego. Naša univerza je morala marsikje orati ledino, seči nazaj do virov, iskati novih tolmačenj, saj so celo večja dela iz preteklosti potrebna revizije v celoti in posameznostih (na pr. Grudnova Zgodovina slovenskega naroda). Da bi dosegla svoj namen, bi ji moralo stati z vso podporo ob strani — zgodovinsko društvo, kakršnega hudo pogrešamo... Vendar so nam zadnja leta dala poleg specialnih razprav in dobrih disertacij tudi par celotnih zgodov. orisov (Lj. Hauptmann v Sta-

nojevičevi Narodni Enciklopediji, IV, članka: »Slovenačke pokrajine« in »Slovenci«, M. Kos v knjigi Slovenačka, Srp. knj. zadruga, kolo 30, br. 202), ki so nam mestoma odkrili nova pojmovanja naše preteklosti. Po tehtnem in globoko zasnovanem, vendar še pokrajinsko in snovno omejenem Hauptmannovem orisu kranjske zgodovine (Erläuterungen zum Historischen Atlas d. österr. Alpenländer, I—IV, str. 310—483) je vzbudilo pozornost, da je izdal Milko Kos prvi del večjega teksta slovenske zgodovine.

Priznati moramo, da ima to delo v domači historijografiji odlično in važno mesto. Ni sicer prineslo revolucije, pač pa red in izčiščenje. Naslanja se na starejše najboljše zgodovinarje (Rutar, Orožen, Fr. Kos) in izrablja pridobitve novejših šol, zgodovinske in geopolitične, tako da nam ob sintezi in kritični predelavi vseh virov nudi primer zanesljivega zgodovinskega priročnika. Največja pomembnost in vrednost se zdi da je v tem zadnjem: M. Kos je prav do podrobnosti pregledal, prerešetal in pretehtal naše zgodovinsko izročilo, dodal manjkajoče dele in vse strnil v sistematično enoto.

Svojo pisateljsko nalogo je rešil M. Kos na ta način, da je delo nekako brezosebno povzel iz zbrane snovi, zato ni razvrščal gradiva po velikih, lastnih idejnih smernicah; bilo mu je več do objektivnega dognanja kakor za ideološko zgrabljen opis slovenske zgodovine. Opravil je s tem nujno in koristno delo, popolnoma v soglasju s svojo dosedanjo znanstveno smerjo. Ustvaril pa je obenem tudi trdno podlago za poglobljeno vrednotenje naše preteklosti, za kar morda naše zgodovinopisje doslej ni bilo dovolj zrelo. Tudi v celotni kompoziciji svoje prve knjige je pokazal toliko moč, razboritost in trdnost, da postane lahko njegova zgodovina delo trajne vrednosti. Znal se je v velikih kontroverzah prožno izogniti vsaki enostranosti in vsakemu pretiravanju, pri tem pa je kljub veliki stilni spretnosti v problematičnih primerih postal kakor zamotan, brez osebne zavzetosti in udarnosti, vse to v skrbi, da prepreči napačno pojmovanje. Ali pa je temu vzrok tudi naša zemlja in njena zamotana usoda? Nasprotno pa se je sprostil in razživel tam, kjer je sam določil vsebino in smer razpravljanja (na pr. naselitev Slovencev v novi domovini, 32 sl.). Medtem ko so dobro uspele označbe manjših vprašanj, bo morda kdo pogrešal načelnega poudarka pri dejstvih še večjega pomena, kakor so na pr.: vstop Slovencev v zapadni krščanski kulturni krog, njihova politična spojitve z rimskonemškim cesarstvom, načelno vrednotenje ob ustoličenju slovenskih vojvod, razlika med slovensko in nemško Karantanijo. Vse to je imelo silen pomen za naše narodno življenje, zato bi navajanje teh okolnosti še bolj poglobilo umevanje slovenskega srednjega veka. — Pohvalno je treba priznati, da sta avtor in založnica knjigo odlično opremila; v tem oziru jima moremo le čestitati. Poleg prijetne vnanje oblike srečamo v knjigi 32 strani ilustracij in sedem posebej prirejenih zemljevidov, kar je posebno dvignilo vrednost in uporabnost celotne izdaje. Zopet pa se mi zdi škoda, da ni med tekstom in temi prilogami večje, popolne zlitosti; priloge sicer dobro pojasnjujejo besedilo, vendar pa potrebujejo mestoma še posebne razlage. To velja deloma za slike, nekaj celo za zemljevide, kjer navaja e. gr. okolico Žirov kot »Tolminsko zahtevo«, ne da bi knjiga nudila primerno razlago (zemljevid: »Teritorialni razvoj slov. zemlje

v sred. veku). Poleg vestne in točne priprave vsega besedila so na drugi strani prav te priloge nova priča, s kako prizadevno skrbnostjo je delo pripravljeno. Pisateljova osebna zavzetost se kaže prav v tej smeri in namesto udarno močnih, plastično poudarjenih nazorov nam iz te vestnosti veje nasproti vsa njegova topla ljubezen do resnice in našega naroda, s katero nam je delo poklonil.

Če se ozremo na knjigo še kot izdajo zbirke »Kosmos«, je treba omeniti, da se je veliko bolj približal idealu »poljudno znanstvenega spisa« kot pred njim suho znanstveni spis velike kvalitete, Bilimovičev »Uvod v ekonomsko vedo« ali tudi Mattanovicheva »Elektrotehnika«. Slovenci bi morali iti v šolo francoske esejistične vede, zlasti pri delih, ki so namenjena širokim ljudskim plastem, odmikati se pa zavestno včasih kar duhomorni nemški pisateljski metodi. Saj imamo že lepe primere tovrstnega znanstvenega pisanja (Iz. Cankar!), ki kažejo, da je možno naš znanstveni slog dvigniti do neke umetniške višine. Človek bi si želel take slovenske zgodovine, objektivne in ljudske, pisane plastično in z osebnostim žarom, ki bi mikala bravca in mu z neko lahkoto odpirala pogled v zastrta dejstva naše davnine.

Snovno nudi Kosova Zgodovina toliko novih znanstvenih ugotovitev, da bi moral naštetih kot važna skoro vsa poglavja. Postala je vsakemu izobraženemu Slovencu s tem nujno potrebna in je zato vsako priporočilo odveč. Od stika našega narodnega življa z zemljo tja do turških bojev in Celjanov je nanizal pisatelj toliko pomembnih izsledkov, da bodo omogočili novo vrednotenje cele vrste dob in dejstev naše preteklosti. Predstavlja nam tehtno kulturno delo, ki smo ga veseli in smo nanj lahko ponosni; pričo požrtvovalne ljubezni do dela in resnice vidim v njem, ki nas je ohranila preko minulih borb in nam daje poroštvo močne kulturne tvornosti še za bodoče čase.

M. Miklavčič

France Kralj, **Moja pot**. Slovenske poti XII. Tiskovna zadruga v Ljubljani 1953.

Zopet je eden izmed likovnikov zajadral med besednike! Pa vendarle ne tako kakor Jakopič ali Jakac ali kakor Meštrovič, niti ne kakor Kubin ali Kokoschka, ne zaradi furorja, ki bi ga silil k miselnemu ali lepobesednemu oblikovanju svoje duhovne vsebine, ne iz čistih slovstvenih nagibov torej, da dokaže, da je tudi tu doma, ampak sam sebi zvest kot likovni, ki se je za nekaj časa postavil iz sebe ven in razčlenjuje podobno znanstveniku sam svoje sestavine.

Pozdravljam! Še več bi jih želel videti iz njegovega rodu, ki mu je jezik okoren in še trša roka, da se ji pri pisanju zadira peró in se misel noče pokoriti stezicam, katere črta črnilo, še več bi jih želel videti iz njegovega rodú, da mi iskreno kakor on odkrijejo svoj notranji svet z »ne preveč ljubim jim delom« (str. 60) pisanja.

V treh delih svoje knjižice nam France Kralj popisuje svoje življenje, kolikor je važno zanj kot likovnega umetnika. I. del obsega dobo do l. 1906, dobo rane mladosti torej. V tem odstavku skuša psihoanalitično označiti elemente svoje podzavesti, ki je temelj in zakladnica umetnikove fantazije.

V II. delu od 1906, ko ga je oče poslal na obrtno šolo v Ljubljano, do konca vojne, nam opisuje svoj razvoj v raznih strokovnih šolah do tistega momenta, ko se je porodil v njem umetnik — osebnost, ki je premagal šolo in zadihal v svoj sodobni svet in čas. V III. delu pa nam je kratko orisal svoj razvoj po vojni. Sam priznava, da je ta III. del nekak neizogiben dodatek prvima deloma, ker je čutil, da je bolje, če sam zapiše te stvari, kakor pa bi se pozabile in bi jih pozneje s težavo lovili drugi. Kakor je prav, da je dodal ta del, nam je vseeno žal, da ni oživel tega razvoja po nakazovanju notranje motiviranosti, ker bi bil s tem ustvaril sodobnikom dokument, ki bi ostal trajno neprecenljiv kot kulturno zgodovinski in duhovno analitični dokument.

Prva dva dela te knjižice pa sta zajeta iz tolike polnosti in s tako točnim gledanjem na to, kar podajata, da zveni njuna vsebina kakor napeta struna, katere zvok odbrni pred teboj pod spretnim pritiskom večše roke. Ako Jakopič prime za pero, ga vodi tudi pisateljska žilica, izrazit nagon po fabuliranju, kar povzroči, da je slika, ki se pred čitateljem razgrne, nekam zastrta, pri Kralju je ta slika presenetljivo jasna, enostavno prepričevalna in prirodno verjetna. Njegov slog je presenetljivo stvaren in marsikaka ureditev, marsikak vsebinski akcent gre nedvomno na račun urednika. Z jezikom originala je imel očitvidno semintje težko delo, a ga je obvladal brez nevarnih nesorazumov.

Drugače kakor umetniške biografije preteklosti je napisana ta knjiga. Kljub nevarnemu paralelizmu mladostnih dogodkov to ni več naivno romantična povest o kmečkem otroku pastirčku, v katerem izbruhne z nepremagljivo silo težnja po likovnem oblikovanju. Tu smo prav pri viru problema, kako se v točno dani domači in vaški okolici pri sinu kmečkega podobarja samouka razvija tak prirodni talent, s čim se hrani in kod tiplje na svojo življenjsko pot. Iz življenja vasi in narave je izbral momente, ki so se kot trajni doživljaji nabirali v njegovi duši. Narava z vso svojo bujno nebrzdanostjo in preprosti a trdni življenjski red kmečke okolice delujeta nanj. In res čitanja vredni so njegovi orisi važnih momentov iz življenja kmetov kakor svatba, nevihta in podobno. Zanimiva je tudi vzporedna karakteristika samega sebe v primeri z bratom Tonetom na str. 32, 33.

V problematiko bistva in razvoja umetnikove osebnosti se je poglobil v II. delu in spretno izbral iz svojega življenja važne momente. Vsega se dotakne, kolikor je potrebno. Spretno postavi nasprotje »umetnost«: umetniška kultura, Lionardo: Michelangelo, in se prizna s svojo dušo k Lionardu; jasen je razkol med šolsko vzgojo in prirojenim nagnjenjem, presenetljivo pogojen moment, ko se mu prvič odkrije duša predmeta, ko nastane neobhodni živi stik med njim in plastično ustvaritvijo in spozna, da je stvariteljstvo najvišja sila v umetnosti. Ko dozori sam v sebi, se ozre na umetnostno problematiko takratne sodobnosti, na nasprotje med staro in doraščajočo generacijo, učitelji in učencem. Nazadnje se dotakne še problema cerkvene umetnosti, do katere je čutil posebno privlačnost in socialne umetnosti, ki so jo takrat propagirali. Svoje stališče do obeh označi v jedru nedvomno pravilno na str. 58 takole: »Socialna umetnost ne more roditi

novega likovnega izraza, ona je kakor vsaka druga, tudi cerkvena umetnost, navezana na izrazne oblike, ki jih ustvarja umetnik po svojih psihičnih željah in zahtevah, tako vselej, da gre za čisti esteticizem, za najvišjo — ustvarjajočo umetnost.«

Knjižica, ki žal ni ravno srečno ilustrirana, je pomembna izpoved enega najvidnejših predstavnikov naše povojne »ekspresionistične« umetniške generacije. Frst.

Dragutin M. Domjanić, Po dragomu kraju. Zagreb 1933.

To tretjo knjigo Domjanićevih kajkavskih popevk je po njegovi smrti, kakor jih je še sam zbral in priredil, izdala njegova mati. Na uvodnem mestu je pesem Sunce, ki jo je l. 1930 poklonil našemu listu.

Prejšnji dve zbirki Kipci i popevke (1917 in 1922) in V suncu i senci (1927) in ta posmrtna nam sedaj končno in kot zaokroženi pojav, ki mu je zadnjo potezo zarisala smrt, predstavljajo kajkavskega pesnika Domjanića. Na prvi pogled ni velike razlike med njimi in se zdi, ko da zadnja zbirka ne nudi nič novega v primeri s prejšnjima. Osnovno razpoloženje, sorodno narodni pesmi, na njo spominjajoča pevnost, rahla otožnost in najenostavnejši izraz so res ostali isti. Motivni svet pa se je vseeno vidno spremenil in ni dvoma, da imamo tudi v Domjanićevem kajkavskem delu lep kos priče o njegovem notranjem razvoju. Predvsem je v zadnji zbirki močno stopila v ozadje za prejšnje pesmi značilna dvorjanska romantika in pesmi kakor Park so redke v zadnji zbirki. Daleč pred drugim prednjači tu narava s svojimi razpoloženji, ki je od začetka ena osnovnih sestavin njegove kajkavske poezije.

Tudi v tej zbirki so najlepše in pesniško najčistejše njegove slike iz narave, kadar zajemajo čisto razpoloženje in se ne mešajo preveč z refleksivnostjo, ki se ji je Domjanić tako nerad izognil (Zima, Tihi poldan, Senje još spiju).

Bolj v ospredje kakor v prejšnjih zbirkah pa je stopila tu religiozna sestavina, ki je posebno poudarjena z uvodno pesmijo (Sunce). Da ne gre samo za poetično igračkanje v duhu narodne pesmi, dokazuje posebno njegov ljubki sinovski razgovor z Marijo »Spomen na Mariju Bistricu«, ki izzveni kakor povratek trudnega sina v krilo materino. Ni dvoma, da je ta pesem izraz osebne izpovedi pesnikove.

Kajkavski Domjanić je tako po svoji duševnosti kakor po obliki in jeziku enako naš kakor hrvatski. Kot izraz izredno nežne in plemenite duše in zaradi svoje prirodne liričnosti bo trajno ostal last obeh literatur, ki ju je tako naravno spojil. Frst.

Nova ruska proza. Prevela sa ruskog Mira Čechova. Izdanje Nolit, Beograd 1933.

Na 300 straneh je zbrala prevajalka po en krajši spis tehle sodobnih ruskih pisateljev: K. Fedin, M. Gorki, Vera Imber, Vsevolod Ivanov, Ana Karavajeva, V. Katajev, Vl. Lidin, A. Mališkin, A. Neverov, N. Nikitin, N. Ognev, P. Panč, F. Panferov, B. Pilnjak, Pantelejmon Romanov, Lidija Sejfulina, Marjeta Šaginian, M. Šolohov, A. Tolstoj, E. Zamjatin in M. Zo-

ščenko. Na koncu so dodane kratke biografske notice o teh pisateljih. Izbor je preišljen in odpira zanimive poglede v razne strani sodobnega življenja v Rusiji. Ta knjiga pove več kakor dolga razprava. Odpira se nam resnična Rusija brez nasilnih komentarjev. Frst.

Iz sodobnega srbsko-hrvatskega književnega življenja (Misli, portreti in ocene.)

Črnogorski socialni romantik. (Đuza Radović, Na putu. Nikšić, 1934, str. 54.)

Đuza Radović je znan kot sourednik bivšega nikšićkega Razvršja (3 št.), črnogorske podružnice sodobne modne socialne književnosti, v katerem je svoj čas priobčil oster napad na Dučićevo samoumetnostno poezijo; zdaj je profesor v Ljubljani in je izdal skromno zbirko svojih pesniških prvencev »Na poti«, s katero so ljubljanski motivi prešli v sodobno črnogorsko poezijo. Že zato je za nas omembe vredna.

Svojo zbirko je razdelil v štiri dele: v socialni ciklus »Besede o nas«, v realističnega »Črna gora«, v ljubavnega »Solnčnice« in razpoloženjsko-impresionističnega »Pod strunami vetra«. Toda, če hočemo, da se nam razodene njegova duhovna podoba v rasti, jih moramo brati prav od nasprotne strani, od zadnje pesmi, ki zaključuje zbirko — »Tišine«: v njej se namreč najbolj jasno kaže notranji izvor pesnikov, ki je prav — Dučić, torej tisti pesniški način ustvarjanja, ki ga je Radović svoj čas iz svojega, kritičnega spoznanja tako odločno odklonil. To je pesem neopredeljenega dekadentskega razpoloženja, »mrtvih besed in nemočnega hotenja«, kontrastov: »grenke kot kletev in sladke kot rešitev«, »svetle v duši svete temè — tišine, tišine...« To samoestetsko oblikovanje baročnega pesniškega jezika je eno glavnih osnov Radovičevega pesniškega temperamenta, in nekajkrat je ostal samo pri njem, v artizmu. Tako so pesmi tega zadnjega cikla mogoče njegove najmlajše pesmi, vendar lepe čustvene impresije, včasih pa resda samo igračkanje; največkrat pa čustveno dojeta krajina, ki se mu najbolje posreči, kadar jo doživlja z vsemi čuti in jo v vsej realistični polnosti in plastičnosti predstavlja, čeprav v malo romantični čustvenosti, pa zato iskreni (n. pr. Sentimentalno razpoloženje). Ta smisel za realistično čutno impresijo — kadar je pristna — je glavna odlika Radovičeve pesmi. Ko pa se ji pridruži misel, se tak prirodni opis spremeni v refleksivno slikanje, ki ga ponavadi uvajajo patetično nabrekli uvodi, pa se pozneje razvije v bujno razpaljenost romantično-naturalistične pokrajine, ko »žare vrhovi trava in vrhovi živcev«. Tako slikanje, ki je v naslednjih ciklih pogostejše, že ni več dučićevska impresija, je že ekspresionistična vizija, druga prvina Radovičeve opisne lirike. — Impresija in verbalistična ekspresionistična bujnost sta torej osnova Radovičeve poezije, pa naj slika pejzaž ali erotiko. Ta je zelo individualna, včasih naravnost anekdotična, ki se ne vedno dvigne od individualnega dogodka v občečloveško doživetje. Prav pesnenje iz retrospektivnega spominjanja, ki smo ga svoj čas označili tudi za tipično pri Dučiću, je krivo, da njegova erotična lirika ni intimna,

lirična, niti čuvstvena, le opisna. Zanimivi sta le »Ciprese nam pojo«, kot izraz senzualne erotike z močnim življenjskim čuvstvom, in »Zornjača« (Zvezda deklica) kot nasprotni izraz hiper-idealističnega trubadurstva, ki opeva deklè z metaforami iz Visoke pesmi, danes prevzetimi v cerkveni kult. (Tudi to nasprotje v erotiki kaže, da je Radović eklekticist.)

Nikad noć, bistra, planinska, zvezdu ljepšu nije rodila.
Divna si kao san o vradžbinama.

Još dijete nezrelo ti si bijela
nad sutonom širokih rijeka biljuna palata.

I dugo u noć sanjanu mornari
tražeć dnima morskim srmu tvoga lika.
I svakog jutra s visokih zvonika
s rukom iznad čela zovu te mornari.

O ti, ti najlepšo medu ženama...
o ženo, što nosiš najlepše zvezde ime.

Tako se je postavil Radović v bližino Ujevića iz »Lelka sebra«, ki ga je tudi njegovo Razvršje napalo. Toda v njem ni one Ujevićeve gotsko-duhovne erotike, ampak pristna realistična trubadurska romantika, ki dosega svoj umetnostni cilj z nizanem lepih prisodob... V lepem ciklu »Črna gora« pa je zaživel zopet impresionistično pokrajinsko razpoloženje, ko pesnik gleda solnce in ptice in človeka na svojevrstnem črnogorskem kršnem ozadju, ki je »gola, kamenita plošča pod nebom«, »brezpotna«; gleda gorjance v »grenkem snu in še grenkejši resničnosti« na tem »ogromnem ognjišču trpljenja«, o katerem sanjajo v svetu, kamor beže za kruhom in prihajajo domov — umret, ne živet, kar bi pri sodobnem, hoteno neromantičnem pesniku pričakovali. Pač: ta zadnji je napisal verz: »Da, mi smo Evropa: glej, na vsakem kilometru žandarmerijske postaje!« Ta misel pa pelje v prvi ciklus Radovićevih najnovejših in najsodobnejših pesmi, radi katerih je tudi zbirko izdal, v »Besedo o nas«. Te predstavljajo njegovo socialno borbena pesem. So to himne novemu socialnemu človeku, ki raste iz stare črnogorsko herojske dobe v novo mednarodno človečanstvo, ki iz pesmi Bogu prehaja v pesem kruhu in v patetični, alegorijski viziji gleda »izhod novega solnca«. Prav ta pesem »Vzhod solnca« je zavestni pendant Dučićevemu »Zahodu solnca«: optično-impresionistični opis izpred četrst stoletja je dobil svoje ekspresionistično-alegorično ozadje. Način umetnostnega oblikovanja podob — metafora radi metafore — pa je pri obeh enak in enako močan. Ta ciklus pomeni novo vsebinsko programsko pesem, kjer pojmi: človek, kruh, upor, delo... nadomeščajo prejšnje realne predmete v pesniku in prav tako bude individualno čuvstven zanos, ki ga potem v racionalni refleksiji ekspresionistično vizionarno slika. Ni to proletarska pesem, nastala v borbi življenja za življenje, ampak jo je spočela misel iz dolgočasnega razpoloženja v slovenskih kavarnah in predstavlja tako refleksivno socialno romantiko, ki ji je delavec prav tako samo prvina osebnega senti-

menta, kot prej mesečna noč, le da je v sentimentalnih pejzažih pel Radović iz čutov, zdaj iz ideje, in da je bil prej bolj stvarni in ustvarjalni naturalist kot v svoji najnovejši dobi, ko to hoče biti.

Tako je Radović kot pesnik individualist najpristnejši v impresijah in najmočnejši v opisu stvarnih predmetov. Izhajajoč iz simbolistične šole poje še v stilu prvega nabreklega ekspresionizma. V osnovi je romantično uglašen, vendar se tragično lovi med svojo prirodo in sodobnimi idejnimi tokovi. Preveč pa je retoričen in baročen; opaja se bolj nad zvokom in podobo besede kot pa, da bi izrazil novo duhovno človeško doživetje. Tako so pesmi kljub močnemu besednemu izrazu vendarle čudno hladne, kar vse je dokaz, da se pesnik še ni našel. Če bo »na poti«, na katero se je odpravil, sledil potrebi svoje prirode in ne le geslom časa, bo brezdvomno našel tudi svojo pravo pesem, toda bojim se, da se ne bo krila s programom današnjega dne. Njegova pesem tedaj ne bo samo lepa beseda, ampak bo živa, ki bo preko časovnih tendenc ohranila svojo ceno. Tine Debeljak

ZAPISKI

Iz tujih literatur

Lauro de Bosis, *Icare*. Version française de A. Ferdinand Herold avec une préface de Romain Rolland et suivie de L'Histoire de ma mort. Paris 1933.

Skupina pisateljev in častivcev Laura de Bosisa je poverila izdajo te knjige Claude-u Aveline-u. Izdanih je bilo tisoč izvodov, katerih noben ni prišel v trgovino in so bili vsi razposlani vrsti književnikov vsega sveta. Knjiga vsebuje kratek življenjepis L. de Bosisa, uvod Romaina Rollanda, tragedijo Ikar, Zgodovino moje smrti in besedilo treh letakov.

Lauro de Bosis je bil rojen v Rimu l. 1901 kot najmlajši sin pesnika Adolfa de Bosisa. L. 1922 je končal svoje študije. Mnogo se je bavil z literaturo, prevel je Sofoklovega Kralja Oidipa in Antigono in Aishylovega Prometeja. Njegovo glavno delo je tragedija Ikar, ki je dobila l. 1928 veliko nagrado na olimpijadi v Amsterdamu. Po smrti je izdala Oxford University Press njegovo Antologijo italijanskega pesništva. Ko se je pričela fašistična vlada v Italiji, je to gibanje od začetka simpatično spremljal, l. 1926 pa se je prepričal, da mu ne more slediti in se je uprl njegovemu omejevanju svobode. L. 1930 je ustanovil družbo »Alleanza Nazionale«, ki je imela nalogo pošiljati vsakih 14 dni 600 pisem v Italijo s prošnjo, da jih prejemniki razmnožijo. Ko je policija ujela dva njegova sotrudnika, je začel pripravljati drug načrt, ki ga je izvršil dne 3. oktobra 1931 z aeroplanskim poletom nad Rim, na katerega je raztrosil 400.000 letakov, naslovljenih na kralja, na meščane in na vse nefašiste. Na begu je preganjan od italijanskih letal s svojim aeroplanom vred brez sledu izginil. Ikarjeva usoda je postala simbolična tudi zanj. Neposredni povod za tragedijo mu je dala usoda njegovega brata Valenteja, ki je l. 1919 padel iz letala v morje in zmagoviti polet Lindberga čez ocean. Tragedija je napisana pod vplivom antične drame

in je v polnem pomenu visoka pesem na svobodo in na moč človeškega duhá. Lauro de Bosis je s svojim junaškim poletom in s svojo skrivnostno smrtjo, v kateri je, kakor bi zgorel podobno Ikaru, izginil brez sledú, postal simbol borbe proti fašizmu, kateri naj služi tudi ta izdaja njegovega Ikara.

Frst.

Peter Dörfler in sodobno nemško ljudsko pripovedništvo

Ko je v Nemčiji dosegel narodni socializem vso oblast, so njegovi pripadniki menili, da ni s tem nastopila samo nova politično upravna doba, marveč so začeli na sploh in za vse novo štetje. Storili so to po zgledu drugih ekstremnih struj, ki so kdaj v zgodovini (zlasti pa še v najnovejši) zmagale in se polastile diktatorske oblasti. Med drugim je v nemškem slovstvu začel opravljati »očiščevalno« delo drzen pamfletizem, nepojmljiv vsakomur, ki je menil, da pozna sodobno nemško književnost. Ta pamfletizem se je odurno stopnjeval od osebnega zalezovanja do gorečih grmad. Možje, katerih dela in osebnost je še nedavno proslavljal vesoljni nemški tisk kot najvišji izraz sodobnega nemškega genija, in jih je ves svet imel za prave predstavnike nemškega sodobnega duha, meščanstva, marksizma itd. — so bili mahoma pokošeni in pomandrani. Kar je bilo svetu o nemški kulturi poznane, je bilo prvi hip vse v razvalinah. Slehera v rajhu tiskana beseda je nosila rjavo uniformo in je postala čitatelju v inozemstvu neužitna, naravnost atentat na njegovo mišljenje, v njegovo duhovno eksistenco naperjena topovska cev.

Leto dni je minilo od onih razburkanih časov, konsternacija sveta se je jela polegati, s skrajno nezaupljivostjo, a pod neizbežnim pritiskom gospodarskih zahtev že računajo politične sile z dovršenim dejstvom in polagoma navezujejo stike — podoba se v Evropi v tretje ponavlja: Rusija, Italija, Nemčija (da ne govorim o drugih, za krogotok mednarodnega gospodarstva manj občutnih ranah in zarezah). Po starem preizkušenem načinu zopet krpajo z navideznim vztrajanjem pri načelih in dejanskem popuščanju, da bi prikrili razkroj, ki se je začel pri temeljih. Nihče ne bo zadržal črva, ki vrta svoje rove in se zmeraj pogosteje pojavlja na površju. Ne sme nas slepiti godba na krovu in nemoteni ples v salonih, ko se ladja začinja potapljati. Godbeniki morda tega še ne vedó, niti plešočí pari. Ako bo od njihovega početja kdaj kaj ostalo, bo nosilo morda nezasluženo, a vendarle neizbrisno znamenje junaštva. Morda pa je prav ta nevedni, mirno svoj čas izpolnjujoči element vez, ki deluje nepretrgoma in rešuje človeško množico pred katastrofo?

Bodi temu kakorkoli. Element, ki zmeraj ostane, kadar odpihneš vrhove, ki dajejo času izraznost, ta srednji in nebojeviti, a vztrajno zmeraj v drugem redu korakajoči element je vreden pozornosti. Težava je v tem, da ga moreš opazovati — prav tako kakor vodilnega — samó v posameznih njegovih predstavnikih, nikdar ne kot celoto. Je pa ta drugovrstni in stabilni element vse pestrejši po raznovrstnih oblikah svojega pojavljanja in svojih funkcij nego menjajoči se vodilni; zato je skoraj nemogoče pregledati celotno nje-

govo podobo. Vodilni element je zmeraj ostro razdeljen že na zunaj v nasprotujoče si struje in nikdar složen, tako da doženeš bistvena svojstva posameznih struj razmeroma lahkó, ako jih samo primerjaš. Za drugi, stabilni element je pa značilno dejstvo, da si v svojih mnogovrstnih obrazilih ne nasprotuje, marveč dopolnjuje in širi. Ako torej sežeš z rokó v njegov sestav, zajameš nujno samó drobec, ki na vseh krajih krvavi, ker je iz živega sestava iztrgan...

Ako pišem o sodobnem nemškem ljudskem pripovedništvu — pišem o takem drobcu.

Ako odstranimo v nemškem duhovnem življenju borbene struje, je ostala v nemškem slovstvu tako rekoč tabula rasa. V kolikor hoče postati hitlerizem ideologija in svetovni nazor, moramo ugotoviti, da se je začel oblikovati kot tak šele v poslednjem času in da še nikakor ni oplodil književnega sveta. Sicer pa vlada fašizem v Italiji že mnogo dlje časa kot hitlerizem v Nemčiji, pa o fašizmu v italijanskem slovstvu ne vidimo še nobenega sledu. Le marksizem, ki se bliža že stoletnici svojega postanka, je nekoliko učinkoval na književnost, še preden je v Rusiji sprožil dejansko revolucijo.

Slovstvo, ki je ostalo sodobni Nemčiji, je — naj zveni ugotovitev še takó paradokсно — povsem konservativno, slovstvo »drugega« elementa. Tega slovstva ni ustvaril niti oplodil narodni socializem ali hitlerizem. Biló je davno pred njim in morda bo, kadar borbenega narodnega socializma ne bo več. Goli slučaj ga je povzdignil na bojni ščit hitlerjevskega revolucionarnega gibanja, postavil v vrsto vojskujočih se, novin željnih, ideološko usmerjenih borcev.

Ta naravni položaj je morebiti samo prehoden, morebiti se obrne borbenost gibanja samega tako hitro v konservativnost in odstopi svoje vodilno poslanstvo novemu, drugačnemu gibanju, ki se utegne pojaviti, da sploh ne pride do uravnovešenja elementov v tem okviru, marveč ostane v slovstvu doba hitlerizma označena z ideološkim surogatom ljudske umetnosti, ljudske drame in ljudskega pripovedništva, ki je vse doslej živelo svoje mirno življenje v zaledju, daleč od šumnega dogajanja sodobnosti, vsebinsko zmeraj odmaknjeno v idiliko minulih dob, vsaj nekaj desetletij od sedanjega časa.

V tem slovstvu se preprosto in skromno izraža narodna nespremenljiva bit. Njegovi smotri so na razne načine praktični, ne idejno eksperimentalni, podrejeni le tistim idejam, ki so se ukoreninile, ki ostajajo vsaj z vidnimi sledovi.

Nemško ljudsko slovstvo, ki se je začelo z Jeremijo Gotthelfom, ima kot celota skrito skupno jedro; to jedro je postalo polagoma očito, ko so pisatelji različnih nemških plemen — v nasledujočih si dobah — po Gotthelfovem zgledu prikazovali življenje in karakterizirali nepremičnice na nebu raznih plemen, strukturo in svojstva zemlje, mičnost pokrajine, v kateri prebivajo, običaje in navade, v katerih se izživljajo. Ta etnografska in folkloristična prizadevnost raznih nemških ljudskih pisateljev s pridom služi medsebojnemu spoznavanju in razumevanju politično dolgo sprtih, a tudi radi naravnih ovir med seboj ločenih plemen.

Ako zremo na to početje z umetniškega vidika, opazimo — kakor povsod — da rastejo tudi tu iz tako rekoč anonimnega podstavka raznih lokalnih pisunov in mazačev, ki polnijo zakotne, brezimne lističe in publikacije, izkristalizirani liki, katerih delo ni golo reproduciranje ali plehko fantaziranje, marveč v sebi zaokroženo in dognano pripovedovanje. Resda ni in noče biti to pripovedovanje odkrivanje ne preizkušenih idej, njih borbena propaganda, kritika ali poveličevanje, marveč samo mirno reflektiranje ustaljenih, morda polagoma že zginjajočih, a vendarle še realnih vrednot.

Ta konservativni element, ki je kljub vsemu spolnil v Nemčiji veliko politično poslanstvo s tem, da je polagoma utiral nemškim plemenom pot do medsebojnega razumevanja, ni bil nosilec nobene politične ideje, najmanj pa te, katero je spolniti pomagal: zedinjenje nemških plemen, ki ga je začel uresničevati Bismark in ki je v hitlerizmu doživelo svoj zaključek.

Zanimiv zgled sodobnega nemškega ljudskega pisatelja, čigar delo ima nedvomno visoko umetniško ceno, je Peter Dörfler. Njegovo ime je tudi slovenskemu čitatelju znano (iz Janeza Puclja prevodov »Krivičnega vinarja« in »Mutastega greha«). Dörfler se je rodil 29. aprila 1878 v Germaringenu na Švabskem in živi kot duhovnik v Münchenu. Njegovo prvo delo »Als Mutter noch lebte« je izšlo l. 1912, med drugimi njegovimi znanimi deli naj omenim le še »Judith Finsterwalderin« (1916) in »Der Roßbub«.

Dörfler je Švab in osebe njegovih povesti so zajete iz švabskega plemena. Dasi stoji v eni vrsti s Hamburžanom Blunckom in šlezkim ljudskim pisateljem Stehrom, je vendarle Dörfler zastopnik druge šole ljudskega pripovedništva: H. Federerjeve. Ne le, da sta si s Švicarjem soseda, kot duhovnatovariša; tudi kot pisatelja sta si zelo sorodna, in bi si le težko mogli misliti Dörflerja takšnega, kakršen je, če bi ne bilo pred njim in ob njem Federerja. Prav ob najosebnejšem in najzrelejšem Dörflerjevem delu, ob trilogiji »Apolonija« (I.: Die Lampe der törichten Jungfrau, II.: Apolonias Sommer, III.: Um das kommende Geschlecht — 1929—1932, G. Grote Verlag, Berlin) moreš vsa po vrsti najti Federerjeva pripovedniška svojstva, prelita v novo in lepo, dejal bi, dragocenejšo posodo.

Die Eschenmühle (Mlin ob jesenih) je zibelka dogodkov, ki tvorijo snov trilogije, zamišljene po vzorcu zdaj (in že nekaj časa sèm) moderne rodbinske kronike, za kakršno navajamo najrajši Galsworthyjevo »Forsythe Saga«. Toda roman »z rodovnikom« stopi nekako v ozadje spričo osrednje osebnosti, ki jo je postavil Dörfler, da poveže tri rodove v strnjeno celoto. A ne le radi te, v podobnih delih neznane osrednje postave, tudi zaradi tendence, ki je izražena v osnovi tega dela in ki se prav bistveno razlikuje od tako zvanih romanov »z rodovnikom« gre »Apoloniji« posebno mesto v sodobnem slovstvu. Nekakó samo po sebi umevno je namreč v podobnih delih načelo, da je mogoče opisovati v taki obliki samó razkroj, nikakor pa ne utrditi in dvigniti kako rodbino; Dörfler nam dokazuje nasprotno: vzpon po grozečem razpadu.

Breme tega vzpona, nečloveški tovor tega dviga nosi Apolonija. Po tragični usodnosti grozi rodbini propad, ko nastopi Apolonija — tedaj komaj doraslo deklé — kot gospodinja in gospodar hkratu ter postane za dolgo

dobo edini steber mlina in posestva. Sána neomožena, devica, je obdana od kopice mlečnih otrok in tem otrokom, zlasti pa bodočemu gospodarju, ki je med njimi, žrtvuje Apolonija svoje življenje iz čuta dolžnosti, zakaj pri sebi mu je bila namenila čisto drugačno pot. Edina njena mladostna ljubezen je veljala namreč oddaljenemu sorodniku, učenjaku in raziskovalcu Angelusu, kateri ji zapusti potopisno knjigo in pa svetiljko, imenovano »svetiljka nespamentne device«.

Predaleč bi nas vèdlo, če bi hoteli zasledovati dogodke — tudi samo v glavnih obrisih. To niti ni namen tega poročila. Označiti hočemo samó v bežnih črtah nekatera važnejša svojstva tega pripovedovanja v ilustracijo njegove umetniške višine.

Ljudski romani nemškega slovstva so po večini romani kolektivov (Jörn Uhl, Frau Sorge itd.). V »Apoloniji« tega (plemenskega ali drugačnega) kolektiva ni. Je roman razvoja posameznega človeka, roman junakinje, ki spominja v nekaterih potezah na Cervantesovega »Don Kišota«, kakor ga je po svoje raztolmačil Unamuno. Izmed značilnih lastnosti švabskega plemena je najbolj nazorno izluščena v tej osebni podobi neugnana želja po prese-ljevanju, izseljevanju, t. j. po popotovanju, ki je v neprestanem konfliktu z željo po ohranitvi domačega posestva, domovine. Ta obči konflikt švabskega plemena je Dörfler prenesel na Apolonijo in ga dušeslovno izredno tenkó izvedel.

Značilno je nadalje, da se pisatelj izogiba izčrpnemu opisovanju pokrajine kot take, pač pa se zrcalijo svojstva te pokrajine živo in točno v ljudeh, takó da posredno njena lepota in njena značilnost proseva skozi opisane ljudi. Podrobnosti, ki se zdé skoraj neizogibne, kakor označba dobe in opisovanje ter navajanje letnic, Dörfler kratkomalo izpušča. Samó refleksi dogodkov v širnem svetu, kakor jih neprisiljeno človek razodeva v pogovoru, nam dovoljujejo oceniti, v katerem času se dogaja povest.

Zato pa je podal pisatelj ne le splošen opis mlina, marveč nam je predočil njegovo življenje v vseh različnih razvojnih dobah od navadnega kmečkega štularskega mlina do skoraj sodobnega umetnega valjčnega mlina z vsemi podrobnostmi in funkcijami, kakor more to storiti le tisti, ki je sam doživel in od blizu motril ustroj mlinov. Dalje nam je podal nazorno podobo trgovine z žitom in z moko (vse drugače točno in doživljeno kot n. pr. Thomas Mann v »Buddenbrookih«!) — a vse to na tak način, da je svoje znanje vpletel v živi organizem svoje povesti, ne da bi kakorkoli motil čitatelja z opisovanjem česa drugega kot dogodkov.

Skratka, vse tisto, kar ljudski pisatelji kaj radi z bolj ali manj umetno maskiranimi razpravami vpletajo v ogrodje svojih povesti, je prenesel v potek povesti same in tako suvereno ravna s snovjo, da te skoraj nikjer ne zapusti zavest, da imaš v rokah res dovršeno, pristno umetnino.

Nemško ljudsko pripovedništvo je z Dörflerjem v resnici pridobilo mojstra, ki je pokazal tehniki pripovedovanja docela novo pot. Sicer ne smemo pozabiti, da je to tehniko pripravljaval že Federer v svojih delih, da je pa v »Apoloniji« dosegla svoj prvi zreli sad, je dejstvo, ki ga je bilo potrebno ugotoviti.

Silvester Škerl

Popravek. V 3-4 številki beri pravilno:

1. v razpravi Tineta Debeljaka »Slovenska sodobna lirika« na str. 214, v 11. vrsti od spodaj: »ure n a p o r n e g a študija« namesto: nepotrebnega,

2. v 5. »iz ljubezenskih pesmi« Edvarda Kocbeka na str. 154 se zadnja dva verza druge kitice glasita:

Brezbrežni vonji muškata in breskev
se družijo z omamo gozdnih gliv.

PREJELI SMO V OCENO

Jadranska straža je izdala kot Kolo I. svoje Pomorske biblioteke za l. 1933 sledečih 5 knjig:

1. Ferdo Šišić, **Predratna politika Italije i postanek londonskog pakta.**
2. Umberto Cirometa, **Život našega Jadrana.** (Življenje v morju z dodatkom o pticah Jadranskega morja.)
3. Jadranski, **Zadar i okolica.**
4. Kap. Vlado Ivelić, **Uspomene iz pomorskog života** (na koncu knjige: Tumačenje manje poznatih mornarskih izraza i geografskih položaja).
5. Johan Bojer, **Posljednji Viking.** Roman iz norveškog pomorskog života. Preveo Ivo Lahman.

Slovenski protestantski pisci. Izbral in uredil dr. Mirko Rupel. V Ljubljani 1934. Tiskovna zadruga v Ljubljani.

Veliki teden, prevedel in priredil Jože Pogačnik. Družba sv. Mohorja v Celju, 1934.

Đura Radović, **Na putu** (cir.). Pesnje. Izdanje braće Kavaja, Nikšić 1934.

Stefan Zweig, **Oči večnega brata.** Legenda. Prevedel Mirko Ferenčak. Mlada založba.

O. Romuald (1721), **Slovenski pasijon.** Predelal in za današnji oder priredil Niko Kuret. Glasbeni del uredil msgr. Stanko Premrl. Izdala in založila »Založba Ljudskih iger« v Kranju, 1934.

Knjige Slovenske šolske Matice za l. 1933:

1. **Pedagoški zbornik XXIX.** zvezek.
2. Dr. Josip Jeraj, **Naša vas.** Oris vede o vasi.
3. Dr. Stanko Gogala, **Temelji obče metodike.**

Benedetto Croce, **Zgodovina XIX. stoletja v Evropi.** Prevedel dr. Stanko Leben. Založba Hram v Ljubljani, 1934.

Molière, **Tartuffe.** Komedia. Prevedel Oton Župančič. Založba Hram v Ljubljani, 1934.

Filip Kalan, **Pustolovci.** Dve noveli. Založba Hram v Ljubljani, 1933.

Makso Šnuderl, **Izgubljena zemlja.** Roman. Tiskovna založba r. z. z o. z., Maribor 1934.

Ivan Cankar, **Zbrani spisi XVII. zv.** Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Ljubljana, Nova založba, 1934.

France Veber, **Knjiga o Bogu.** Pet dokazov za bivanje božje. Družba sv. Mohorja v Celju, 1934.